

Fazakas Béla:³ Naplóm

Az abrudbányai leégett unitárius templom részére személyesen végzett gyűjtésről az egyes egyházközségekben. 1934–35. év.

[1.] Emlékezzünk!

1927. évi július hó 8-án, pénteken, délután ½ 6 órakor kiderítetlen okból porrá égett gyönyörű templomunk szép berendezésével, nagyszerű orgonájával. Ugyancsak leégett a papi lakás és egyetlen jövedelmünket képező bérházunk. Tehát egész vagyonunk. Ezek mellett leégett a református egyháznak egy háza, dr. Ivanovics Béla ügyvédnek két háza és Popeszku nevű csizmadiának két háza. Az unitárius egyház kára volt a legnagyobb.

Azóta egyesek, az unitárius egyházközségek és mások áldozatából felépítettük a papi lakást, bérházat s kívülről [felépítettük] a tornyot. Templomunk kijavítására nem jutott segély. Ezért határozta el egyházközségünk, hogy felhívást bocsát ki, melyben 3000 embert keres, kik 100 lejes hozzájárulásukkal lehetővé teszik templomunk újjáépítésének egy részét. Célunk az volt, hogy plafont, fedelet, ablakokat és toronyberendezést készítsünk. Sajnos a sokfelé [2.] kibocsátott

¹ Kovács Sándor (Brassó, 1968) lelkész, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet tanára. Elérhetősége: sandorkovacs@unitarius.org.

² Nagy László (1959, Lövete) marosvásárhelyi lelkész. Teológiai tanulmányait az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Intézetben fejezte be 1983-ban. Lelkészi szolgálatát Szőkefalva-Küküllőszéplak egyházközségben kezdte, 1997-től marosvásárhelyi lelkész. A 2008–2014 között az unitárius egyház főjegyzője. Elérhetősége: laszlonagy59@yahoo.com.

³ Fazakas Béla (1893–1938) Fazakas Lajos nyárádszentmártoni pap fia, Abrudbányán szolgált, 1938. szeptember 21-én tragikus körülmények között hunyt el. A városba érkező Nicolae Iorga tiszteletére ki kellett tűzni a román nemzeti zászlót. Szeptember 19-én ezt akarta bevenni az erkélyről, egyensúlyát veszítve lezuhant az emeletről és néhány nappal később életét veszítette. Az abrudbányai templom újjáépítéséért kezdeményezett gyűjtésének naplóját fia, Fazakas Béla (1926–2019) orvosprofesszor adta át Nagy László marosvásárhelyi lelkésznek, aki begépelte a szöveget, és a *Keresztény Magvető* rendelkezésére bocsátotta közlésre. A lábjegyzeteket Kovács Sándor főszerkesztő készítette. A szöveg könyvebb megértéséért eszközölt kiegészítéseket és a naplókézirat eredeti oldalszámait szögletes zárójelben közöltük.

felhívás eredménytelenül végződött. Így jöttünk arra a gondolatra, hogy nekünk személyesen kell felkeresni az embereket s kikönyörögni tőlük az adományt. E célból 1934. évi szeptember hó 9-én tartott keblitanácsi gyűlésünkön elhatároztuk e munka megpróbálását. Annak keresztülvitelére a gyűlés engemet mint lelkeszt és az önként vállalkozó ifj. Biró Ferencz afiát kért fel.

Azonnal felutaztam a főhatósághoz, hol a gyűjtéshez szükséges igazolványokat megszereztem. Gyűjtési utunkról a következő naplót vezettem:

Szeptember hó 14-én útnak indultunk, s vonattal és autóbusszal megérkeztünk Kolozsvárra, hol Édesanyáméknál kaptunk szállást s nagy részben étellemezt. A főhatóságnál jelentkeztünk, s onnan a rendőrségre mentünk, hogy a helybeli gyűjtésre az engedélyt megszerezzük. Kevés várakozás után 5 napra engedélyt is kaptunk. Ezzel mentünk a papi hivatalhoz, hogy e nagy városban tájékoztatót és segítséget kapjunk. Mózes Károlyt⁴ háromszor kerestük. Harmadik alkalommal megtaláltuk. [3.] Megállapodtunk abban, hogy egy alkalmas napon az autójával személyesen jön velem a helybeli gyógyszerészekhez, s biztosított, hogy onnan minimálisan 4000 lejt fogunk kapni. Ugyanekkor átadtam a miniszterhez szóló előre elkészített kérést, melyre szintén azt mondta, hogy legalább 30 000 lej segélyre számíthatunk. Ez annál biztatóbb volt, mert Mózes Károlyt Abrudbányához sok emlék fűzi, s másfelől éppen az a kormány uralkodik, melynek egyik főbb embere Mózes K. Így fellelkesítve mentünk a papi hivatalhoz újra, hogy a vezetőt és listát megkapjuk. A papi hivatalnál a legújabb listát megkaptuk, melyből Bede Emil⁵ s[egéd]lelkész kimásolta azokat az unitárius címekeket, hol némi adományt remélhettünk. Az írással eltelt az egész nap, s addig mi Biróval megkezdettük a gyűjtést, melyet a püspök 500 és neje 500 lejjel nyitott meg. Hogy az időnket ne töltsük hiába, megindultunk gyűjteni a Kőváry-telepen. Vezető nélkül házról házra. Itt tapasztaltam, hogy a reformátusok milyen jól vannak megszervezve. Találtam házat, hol 7 persely is volt (Egyházközség, Árvaház, Diákmenza, Karácsony, Elhagyatottak, Templom, Nőszövetség). Gyűjtésünk eredménye kevés is volt. Ürmösi Béla adott [4.] 500 lejt. Estve felé S. Nagy Lászlóhoz⁶ mentünk, s vele összeállítottuk a Magyar utcai emberek névsorát a főtérig. Estve fáradtan hazamentünk, és megvacsorázva lepihentünk. Reggel, IX. 16-án

⁴ MÓZES Károly kolozsvári gyógyszerész, a *Buletinul Farmaciștilor*, ill. *Buletinul Farmaciei* című kiadvány szerkesztője.

⁵ BEDE Emil (1911–1993) unitárius lelkész, költő, aki később világi pályára lépett.

⁶ SÜTŐ NAGY László (1894–1978) a kolozsvári Unitárius Főgimnáziumban végezte tanulmányait, gyógyszerészhallgató volt, alapító tagja és évtizedeken át titkára volt az Unitárius Irodalmi Társaságnak.

egész napunkat csaknem Ürmösi Károlynál⁷ töltöttük, hogy az unitáriusok névsorát megkapjuk. Bede Emil dolgozott ezen. Napközben voltunk a templomban, hol Szent-Iványi⁸ gyönyörűen beszélt a gyermekről az iskolai év megnyitása alkalmából (Jézus a templomban). Templomozás után jártunk a Honvéd és Magyar utcában. A Szentpéteri róm. kat. pap és özv. Péterffy né kitüntető szívességgel fogadtak. Más vallásúak ridegen. Vásárhelyi [János]⁹ kolozsvári református pap csaknem szidott. Miért nem megyünk csak az unitáriusokhoz? Hiszen nekik is van elég bajuk. E kijelentések mellett szerencsét kívánt vállalkozásomhoz, s a maga részéről 40 lej adományt adott, de egyéb segedelemmel nem volt. IX. 17-én megcsináltuk az unitáriusok névsorát, s elkészítettük az úttervet. A Honvéd, Dohány, Kereszt, Zápolya, Bocskai, Kossuth, Fötér, Wesselényi, Ferencz József, Erzsébet, Fellegvár, Rákóczi, Dónáth, Zsák, Kőkert, Monostor, Majális, Jókai, Petőfi utakra. Ezt mind végigjártuk, s ahol otthon találtunk valakit, [5.] szívesen is fogadtak. Másnap a Renner bőrgyár környékén kezdtük. Sok harc és az ismeretlenség miatt tapogatózás után Papszt nevű unitárius afia [révén], ki a gyárban tisztviselő, pár helyről adományokat kaptunk. Papszt nagyon kedves volt, s mindenképpen igyekezett előmozdítani dolgunkat. A bőrgyár unitárius igazgatója azonban már zúgolódott, hogy igen sokan keresik fel segélyért, s azt bírni már alig lehet. Azért ő is adakozott. Tovább menve onnan kaptunk egy doboz kékítőt (mit aztán eladtunk a gimnáziumban). Gidrai osztálytársam nagy szeretettel fogadott.

⁷ ÜRMÖSI Károly (1874–1953) esperes-lelkész, egyházi író. A kolozsvári Unitárius Főgimnáziumban érettségizett 1892-ben. 1896-ban lelkészi oklevelet szerzett, és Budapestre nyert segédlelkészi kinevezést. 1898 és 1909 között Homoródjánosfalván volt lelkész, 1909-től Kolozsváron hitoktató, 1912-ben esperessé, 1916-ban első pappá választották. Tagja volt az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, az Országos Magyar Párt intézőbizottságának. Egyházi beszédei, prédikációi az unitárius lapokban jelentek meg.

⁸ SZENT-IVÁNYI Sándor (1902–1983) unitárius lelkész, teológiai tanár, egyházi író, politikus. Tanulmányait Marosvásárhelyen kezdte, az Unitárius Teológiai Akadémia hallgatója (1920–1924), a Tizenegyek Társaságának tagja volt. Marosvásárhelyen, majd 1927-től Kolozsváron volt lelkész. 1932-ben teológiai magántanári vizsgát tett. Aktív tagja volt az Unitárius Irodalmi Társaságnak. 1937-ben Budapesten telepedett le. 1945-ben tagja volt a Magyar Nemzetgyűlésnek, majd elhagyta Magyarországot, és 1947-ben az USA-ban telepedett le.

⁹ VÁSÁRHELYI János (1888–1960) református lelkész, egyházi író. A kolozsvári Református Teológián 1912-ben szerzett lelkészi oklevelet. 1921-től Kolozsvár-Alsóváros egyházközségének lelkésze, az egyházmegye esperese is, majd egyházkerületi főjegyző, 1936-tól az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke lett.

Szeptember hó 19-én autóbusszal Kolozsra mentünk. Bölöninél [Vilmos]¹⁰ kaptunk szállást. Vele egy vendéglőben nagyon ízletes vacsorát ettünk, s csaknem éjfélig elbeszélgettünk. Elmondotta szomorú sorsát. Sok pesszimizmus érzett ki beszédjéből. Nem csodálkoztam rajta, hiszen sok-sok baj érte őt is. Kértem, hogy írjon, mint eddig tette, de olyanformán beszélt, hogy az ő kezéből már kihullott a toll, s jöjjön most az újabb nemzedék. Csodálkozott vállalkozásomon, s nem nagy reményt fűzött hozzá. Úgy látszik, átérezte vállalkozásunk nagyságát, s mélységes [6.] részvétét kifejezve a legnagyobb szeretettel vett körül egész ottlétünk alatt. Hazamenve ketten az ő hálószobájában feküdtünk le. Fricinek az ebédlő diványán vetett ágyat. Reggel egy egyházi kíséretében végigjártuk a falut. Szegénységet láttunk, de azért adakoztak az emberek. Főképpen tojást kaptunk. Az egyházközségben a templom, papi lakás stb. rendben vannak. A hívek szegények, de nem látszanak rosszindulatúaknak. Bölöni szíves és szeretettel teljes előzékenységét nem tudom elfeledni.

Szept. 21-én vezető nélkül a hegyeken keresztül gyalog (circa 10 km) átmentünk Magyarorszára. Nehéz hegyek és nagy meredek lejtők után ½ 7 órára estvére megérkeztünk Antónyához¹¹. Az egész család szívesen fogadott. Akármilyen fáradt voltam, még akkor estve elmentem a jegyzőhöz az engedélyt megszerezni. Megadta, s azután megvacsorázva kényelmes ágyban aludtunk. Reggel 2 ember (felváltva) kalauzolt a faluban. Hosszú, nagy falu, sok helyen széjjel szórt házak. Románok, magyarok laknak benne vegyesen. Az unitáriusok hétköznapi viselete nagyon hasonlít a románok[é]hoz. Hosszú haját viselnek, a férfiak közül is páran az öregebbek közül. [7.] Zsúppal fedett, vályogból készült alacsony házban laknak az emberek. Az ember alig fér be az ajtón. Mindig az a veszedelem fenyegeti, hogy az ember a fejét jól bevágja az ajtófélfába. Sok helyen kapu van, de kerítés nélkül. Az emberek szomszédjaikhoz nem a kapun keresztül járnak, hanem egyik szomszéd mehet a másikhoz, ha egy-egy ágat keresztül lép, s meg mer birkózni a szabadjára engedett csaholó kutyákkal. Nekünk botunk nem lévén, sokszor kellett itt küzdelembe menni a kutyákkal. Kívülről a telkek s belülről a házak roppant szegényeseknek látszanak. De egy napi tapasztalás után azt vélem, hogy mindenük van, ami a megélhetéshez szükséges. Szép kukorica-, kender-, búzatermés stb. Gyűjtésünkhöz szegényesen mindenki hozzájárult.

¹⁰ BÖLÖNI Vilmos (1877–1942) teológiai tanulmányai után Tordán, Sepsikőrispatakon, Székelyudvarhelyen majd Kolozson volt lelkész. Két prédikációs kötete jelent meg nyomtatásban.

¹¹ ANTÓNIA Mihály (1878–1971) magyarországi lelkész, 45 évig szolgált a faluban, Homoródalmáson, szülőfalujában nyugszik.

Déli 1 óráig végigjártuk a falut, s ekkor sietve értékesítettük a begyűlt gabonát, melyben volt búza, másodbúza, kukorica, másodkukorica, tojás. Közben megnéztük a műemlék templomot, s benne a felfedezett régi képet. Megebédeltünk, s $\frac{3}{4}$ 3 órakor a már megtett úton visszaindultunk Kolozsvárra. Nagyon fáradtan gyalogoltunk a nagy hegyek és völgyek között. Valahogy elértünk Kolozsra. [8.] Kolozsról azonnal pihenés nélkül tovább a hegyen a kolozskarai állomásra (5 km). Ott megtudtuk, hogy vonatot éjjel utánig nem kapunk, de ha sietünk, Apahidán beérünk egy motoros vonatot, $\frac{1}{2}$ 10 órakor. Fáradtan tovább koromsötét éjben a strekken. Bányagdságunkban viccelődöttünk Fricivel, hogy teljék az idő, s egyszer csak hopp, egy árokba estem. Vízáteresz volt, melyet a beszélgetés miatt és a nagy sötétség miatt nem vettem észre. Szerencsémre horzsolás mellett nagyobb bajom nem történt. Ez úton Fricinek feltört a lába, s csak alig cammogott. Nekem az aranyeremmel gyűlt meg a bajom, s így e 4 $\frac{1}{2}$ km utat alig tudtuk megtenni. Apahidára érve mint a hullák hevertünk egy lócán, míg vártuk a motoros vonatot, mely megjött, s mi estve 10 órára Kolozsvárra értünk Rezsőékhez¹². 22-én reggel 8-ra bementünk a püspökséghez, hol Rázmán[y] [Mór]¹³ által telefonon megtudtuk, hogy Mózes Károly otthon van. Találkoztunk vele a lakásán 9 óra után. Ígéretét nem tudta beváltani, s nem jött velünk a gyógyszerárakba. Áadtam neki a miniszterhez szóló segély iránti kérést, s azután a kollégiumba menve Rázmánnal egy gyűjtőívet készítettünk, hogy azzal Mózes Károly gyűjtőn. Ígéretet [9.] tett rá. Innen visszamenve lejelentkeztünk Ürmösi Károlynál, s megköszöntük azt a szívességet, melyet velünk tettek. Egyben elmondottam neki kolozsvári tapasztalásomat, mely arra célozott, hogy a többi felekezetek hasonlíthatatlanul jobban vannak megszervezve, s épületesebb munkát végeznek, mint mi. Dr. Borsai mérnök áttérési szándékát figyelmébe ajánlottam. Innen Rezsőékhez mentünk. Ebédeltünk, s $\frac{1}{2}$ 1 órára autóbusszal a komjászegi megállónál leszállottunk. Szakadó esőben értünk Komjászegre. Pihenés nélkül kezdtük meg a munkát. Major [Sándor]¹⁴ pap jött velem, s így Fricinek csak az a szerep jutott, hogy átázott ruháját otthon száríttgatta, s az általunk begyűjtött gabonát a papi lakáson számbavette. Én Majorral szakadó esőben, nagy hegyek[en] és sáros, síkos úton bejártam a falut. Szívesen fogadtak, szeretettel adakoztak. Estére járt az idő, mikor a gyűjtést bevégeztük, és az eredményt értékesítettük.

¹² SZABÓ Rezső (1889–1956) a kolozsvári siketnéma-intézet tanára volt. Cikkei többek között a *Magyar Gyógypedagógus Tanárok Közlönyében* jelentek meg.

¹³ RÁZMÁNY Mór (1905–1976) 1935-ben kolozsvári helyettes lelkész volt.

¹⁴ MAJOR Sándor (1904–1992) 1926-tól 1936-ig Komjászegén, utána nyugdíjazásáig 1974-ig Haranglábban szolgált.

Zuhogott az eső, s így Major kért, hogy maradjunk ott éjszakára. Ott is maradtunk, s náluk megvacsorázva és hosszasan elbeszél[get]ve lepihentünk. Reggel gyalog, mezei ösvényen át, esőben és nagy sárban Túrba érkezünk ½ 9 órára. Sokat kellett várni, míg a pap¹⁵ fogadásunkra jött. Mikor kijött, s eléadtuk [10.] kérésünket, így válaszolt: ő nem tudja pártolni vállalkozásunkat, mert az ottani híveknek az a felfogása, hogy a maguk dolgát elintézik, s más is intézze el a magáét. Mondtam, hogy éppen ezért jöttünk, hiszen mi magunkra hagyatva sohasem tudnók befejezni dolgainkat. Kértem, hogy adjon segítséget, s jöjjön velünk a jegyzőhöz. De ő így válaszolt: csak nem kívánhatjátok még azt is, hogy ebben a nagy sárban veletek menjek. Ti süttöttétek ki e gyűjtést, végezzétek magatok. Erre én folytonos kérdezősködés közben felmentem a jegyzőhöz az engedélyért. Nem volt felkelve, a telken sem találtam senkit. Visszamentem a papi lakhoz s mivel ott senkit sem találtunk, felpakoltunk, hogy induljunk tovább Tordára. Végre előjött a pap leánya, kivel felkértük a papot, s tőle el akartunk köszönni. Ekkor meggondolta magát, és ő ajánlkozott, hogy jön velünk egy segítőt keresni. Az egyházfit felzaklatta, s innen ő hazament, én pedig elmentem a jegyzőhöz. Az engedélyt megkapva, visszamentem az egyházfőhöz, ki éppen akkor borotválkozott, s maga helyett egy gyermeket keresett vezetőül. Borzasztó nagy sárban végigjártuk a hegyes s síkos falut, csekély eredménnyel. [11.] Déli 1 óráig jártunk, s akkor számba vettük az eredményt. Egyszáz lej pénz, 3 1/4 véka búza, pár cső tengeri. A búzát, tengerit rábíztuk a papra azzal, hogy adja el, s a befolyt pénzből vezetőnknek fizessen ki 10 lejt, s a többit (csekély) küldje el Abrudra. Itt meg kell jegyezni, hogy ebben a faluban sokan nem adtak semmit. Így pl. a gondnok, pénztárnok, Pázsint (pap)¹⁶ s még vagy 7 unitárius. Ezek után savanyú étvággyal ebédeltünk a papnál. Frici a legyektől megcsömörölt. Felpakolva gyalog kimentünk az országútra, s ottan autóbuszra ülve mentünk Tordáig. Megszállottunk Domiéknál (Frici rokona), s ott ruhát, cipőt, harisnyát mosva délután 5 órára átmentem az esperes úrhoz¹⁷ megbeszélésre. Megállapodtunk abban, hogy másnap reggel átmegyünk az esperessel a rendőrségre engedélyért, s ugyanakkor izent az egyházi adó cassierjének, Körösfőinek, hogy jöjjön, és kalauzoljon minket. Megvacsoráztunk, és Domiéknál lefeküdtünk. Reggel 8 órára az esperessel a

¹⁵ Id. SZÉKELY Gergely (?–?) volt ekkor a lelkész Tordatúrban.

¹⁶ PÁZSINT Mihály (1876–1938) lelkész, a Sepsiszentgyörgy-Kilyén eklézsiában kezdte szolgálatát, majd világi pályára lépett. 1906-ban tért vissza a lelkészi pályára, Alsófelső-szentmihályon, Túrban és Küküllőszéplakon szolgált. Innen ment nyugdíjba 1931-ben.

¹⁷ LŐRINCZI Dénes (1868–1936) tordai esperes-lelkész a Torda városi Magyar Párt elnöke, tagja az Egyházi Fő- és Képviselő Tanácsnak.

rendőrségre mentünk, hol az engedély megszerezve Körösfővel elindultunk gyűjteni. Jártunk $\frac{1}{2}$ 1 óráig, s akkor Bedónél megebédelve délután $\frac{1}{2}$ 3 – 5 óráig [jártunk megint]. [12.] Délután 5 órakor az esperessel elmentünk a megyei prefektushoz. Nem találtuk ott, s így abban állapotunk meg, hogy másnap (24-én) reggel megyünk. Megvacsorázva Domiéknál aludtunk. Reggel 8 órakor az esperessel, Fricivel és Körösfővel elmentünk a prefektushoz. Előzékeny, udvarias ember volt, s 30 napra megadta az engedélyt. Körösfővel jártunk délig. Bedónél megebédeltünk, s délután 3-tól folytattuk az utunkat. Estvére megérkezett Fodor Antal gondnokunk, kinek fogadására előre ment az állomáshoz Frici. Az esperes mindhármunkat meghívott vacsorára, hol kellemesen eltöltöttük az időt 11 óráig. Domiékhöz mentünk, s miután elolvastam a Margitka¹⁸ (Tóni által küldött) levelét, lefeküdtünk. Fáradtságom mellett sem tudtam elaludni a Margitka levele miatt, melyben arról értesített, hogy a magyar szekciót, hova gyermekeim vannak beírva, beszüntették. Összes unitárius elemi iskolás növendékeink oda vannak beírva. Most már ha a magyar szekciót végleg beszüntetik, gyermekeink a református iskolába sem iratkozhatnak be az állami törvények rendelkezései szerint. Margitka levelében tőlem kérte a választ, hogy mitévő legyen. Gondolkoztam e dolog felett, s némileg megnyugtatót az a gondolat, hogy Ürmösi Gábor összeköttetései révén ismét megszerzi az engedélyt a magyar szekcióra (nem tudom, hányadszor). Ezen gondolkozás után aludva felkeltem, s reggel Tónival és Körösfővel folytattuk a gyűjtést. Frici nem jött velünk, hanem [13.] pihent egész nap. Délben a Tóni testvérénél ebédeltünk. Délután hárman tovább jártunk. Estvére el kellett mennem Fricinek egy rokonához messze úton, fáradtan Sebessy nevű kefekötőhöz, hol virslit vacsoráztunk. Frici elment velük a moziba, én pedig nagy fáradtan Domiéknál lepihentem. 27-én reggel 8 órakor Tónival és Fricivel gyalog Szindre indultunk. A pap¹⁹ Kolozsvárra utazott, kivel az úton találkoztunk, de azért a papi lakásra mentünk, hol a felesége szívesen fogadott. Itt is ugyanazt a felvilágosítást kaptuk Bors Mihályról,²⁰ mint az előző helyeken, ti., hogy hiába megyünk hozzá. Mégis elmentünk. A kapu mellett munkások voltak, kik az épülendő Tordai-hasadék menedékházának részére faragtak. (E menedékház nagyrészen a Bors Mihály adományából épül.) Bennebb kerültünk egy hatalmas udvarra, s a régi jó világban megépített szép, oszlopos tornácú

¹⁸ Fazakas Béla felesége az abrudbányai születésű ÜRMÖSSY Margit volt. 1923-ban kötöttek házasságot, két gyermekük született: Ilona (1924) és Béla (1926).

¹⁹ SZATHMÁRI Miklós (1882–1959) szindi lelkész, kiváló matematikus hírében állott.

²⁰ CSIKSZENTKIRÁLYI BORS Mihály (1886–1937) alapítványtevő, szindi földbirtokos, az aranyos-tordai egyházkör felügyelő gondnoka volt.

ház állott előttünk. Valahogyan mindhármunknak az volt az érzése, hogy minden gazdagság mellett is hiányzik a ház úrnője, ki e gyönyörű kertben és tornácban szépen ékeskedő virágokat táplálna. A ház őrizetét 27 kutya végezte, melyek közül egy magyar kuvasz kutyát csak ebben az időben vásárolt és hozott Bors M. 3000 lejes árban. Az ajtókat zárva találtuk, s így megkerestük a szolgáló személyzetet, hol egy leányra akadva kértük jövetelünk bejelentését. Mi az árnyas gesztenyefák alatti padon pihentünk. Kisvártatva megnyílt az ajtó, s régi stílusban berendezett szép szobába értünk, hol Bors M.-nak egy segítsége, [14.] egy tanárember fogadott. Az ízléses bútorok, festmények mellett szép szerkezetű órákat stb. láttunk. Bors is felkelt, s üdvözölve egymást, egy másik szobába vonultunk, hol ízletes villásreggeli mellett letárgyaltuk jövetelünk célját. Beszéltünk fajunk égető kérdéseiről, a Tordai-hasadék menedékházáról, a Bors M. szőlő- és gyümölcsültetvényeiről. Bors templomunk számára egyezer lejt adott azzal a kikötéssel, hogy ne dicsérjük érette, mert akkor az adóhivatal még inkább megsújtja adóval. Innen Lőfi tanítóhoz mentünk, ki szintén szívesen fogadott, s tőle még két helyen kéregetve, gyalog vissza Tordára, hol én Tónival a testvérénél ebédeltünk húslevest, sóbafőttet, Frici pedig Domiéknál. Ebéd után Margitkának levelet írtam a gyermekek beiskolázásáról, s Tóninak az eddig gyűjtött pénzt átadtam. Ezután délután 3-tól 7-ig Körösfőivel és Fricivel gyűjtöttünk. Estve Domiéknál vacsorázva lefeküdtünk, s másnap reggel Kovács Józseffel jártunk. Előző nap velem találkoztam, s megígérte, hogy egy pár helyre elkalauzol. Déli egy óráig jártunk, s ekkor az állomásra mentünk, hol mivel még nem volt vonatindulás, az ottani vendéglőben megittunk egy liter bort. A déli 1 órás vonattal Fricivel átmentünk Gyéresre. Pár helyen jártunk. Itt lett volna terünk a járásra más vallású hívekhez, de alkalmas vezetőt nem kaptunk, s nem is voltunk berendezkedve ilyen gyűjtésre. Így megelégedtünk azzal, hogy az általam ismert és még programált unitárius helyekre elmentünk. [15.] Gyönyörű szép főúri kastélyokat, parkokat, berendezéseket láttunk. Estve 8 órára vonattal visszaértünk Tordára az espereshez, hol már várt Körösfői. Hosszú várakozás után hazajött az esperes, megcsináltuk az elszámolást, s Körösfőivel 300 lejtben kialkudtunk a vezetésért. Meg kell jegyezni, hogy Körösfőiben kitűnő vezetőt kaptunk. Nála nélkül silány lett volna az eredmény. Igaz, hogy rendszertelenül vezetett, de ahogyan ő mondta, csak azokat a helyeket mutatta meg, ahol pénzt szagolt. Majdnem mindig előre ment, halk lépéseivel, udvarias kopogtatásával, mondván: „jó napot kívánok, itthon van a tekintetes, nagyságos, méltóságos úr vagy asszony, mert az abrudbányai unitárius lelkész keresi.” Talán örökre fülembé fog csengeni Körösfőinek ez a bemutatkozása, amely nagy részben megkönnyítette a mi munkánkat. Az elszámolás után Domiéknál rántottát vacsorázva lefeküdtünk. 29-én megreggelizve gya-

log átmentünk Szentmihályra. Csak a pap²¹ leányát kaptuk otthon. A papné már több mint egy hete elment veteményt árulni Petrozsényba. A pap pedig elkíserte a fiát,²² aki éppen aznap indult ki Angliába a teológiára. Nem volt, mit tennünk, széjjelnéztünk a papi telken. Rozzant ház, rozzant kerítések. A kút gárdját csak a jó Isten őrizi. Az egész papi telken újulást kíván minden. Nyári konyha millió legyektől ellepve. A szobák tömve almával, [16.] s nincs egy annyi hely hova az ember leülhessen. Rozzant székben az udvaron pihenünk meg, várván a papot, ki délután megérkezik. Megebédelve a kívánt igazolványokat megszereztem, s a pap is kapott egy öreg róm. kat. vallású vezetőt (Árkosi nevű) kinek vezetése mellett megindultunk. Öregember volt, de azért jó vezető, kedves ember volt. Útközben találkoztunk a volt kurátorral, aki megkérdezte, hogy miért járunk. Semmit sem gyanítva, elmondottuk dolgunkat, s ekkor ily szavakra fakadt: „na megállj, pap, ezért te felelni fogsz. Ilyen szégyent hozni a fejünkre. Hát nem láltál az egyházközségben egyetlenegy unitárius kalauzt, s muszáj volt éppen katolikust alkalmazni?” Azután tűnt ki, hogy e kifakadás a pap ellen azért történt, mert a kurátort is felelőssé tették a másodsor is ellopott úrvacsorai kelyhekért. Sötét estig még lámpával is jártunk. Idegen asszonynál kaptunk szállást, mivel a papnak a lakása almával volt tele. Reggel korán kelve megindultunk gyűjteni, s jártunk egészen 11 óráig, amikor is a templomba mentünk, hol az őszi hálaadási úrvacsoraoosztás volt. Mi is felvettük az úrvacsorát. Összesen 99-en álltunk az úrasztala mellé. A pap egyszerűen, de nagyon jól végezte el munkáját. Ezek után megebédeltünk, és folytattuk járásunkat (paradicsomleves, kukoricakása és almástészta). Délután új vezetővel jártunk. Hosszú, nagy falu, s volt mit talpalni. Eljutottunk a pénztárnokhoz, kinek kis leányát (13–14 éves) a szülei behívták, [17.] s előttünk elszavalt pár nehéz verset. Gróf Bethlen Mária által is rendezett ünnepségen fényesen megállta ez a kisleány a helyét. Mi is csak ezt tudtuk megállapítani, s a legnagyobb dicsérettel adóztunk úgy a lánykának, mint szüleinek. Innen továbbmentünk, s a falu végénél levő korcsmánál, hol táncot rendezett a fiatalság, épületes megjegyzéseket hallottunk a legények részéről. Káromkodások között juttatták tudomásunkra, hogy ne kolduljunk. Sötét estig jártunk, s ekkor elkértük a pap lovát, és a gyűjtött gabonát szekérre rakva Kövér nevű kereskedőnél értékesítettük. Ezután Frici a papnál megvacsorázott, én nem tudtam

²¹ GÁLFI András (1883–1974) lelkész, Gálfi Lőrincz teológiai tanár testvéröccse. Iszlón, Komjátszegen, Tordatúrban és Alsófelsőszentmihályon szolgált.

²² GÁLFI Elek (1910–1988) 1934-től 1936-ig Manchesterben tanult, hazatérése után segédlelkész volt Tordán, majd Szebenben. A bécsi döntés után elhagyta a lelkészi pályát, a tordai cementgyárnál könyvelőként dolgozott.

enni, s elköszönve a pap szekerekével koromsötétben indultunk Mészköre. Indulás előtt a pap öreg kocsisával egy elveszett korbács felett nagyon összezördült, s a vén kocsis puszkaporos hangulatban foglalta el helyét az ülésben. Én a kocsis mellett ültem, Frici pedig hátul a csomagjainkon. Alig, hogy kimentünk a faluból, hátunk megett túlkölt egy autó, s Frici mondotta a kocsisnak, hogy húzzon félre, de ő káromkodás mellett azt mondta, hogy elfér az úton. Másodszor is túlkölt, Frici megismételte felszólítását. Eredmény semmi. Harmadszor az autó leadta a vészjelet, s a kocsis Frici felszólítására éppen az ellenkező irányba húzta a lovat. Az autó hozzánk érve stoppolt, s valami vízcövekkel reánk sújtottak, ezeket mondván: hát nem hallják, hogy tűzoltó autó jön stb.? Én a karomon és [18.] a hátamon, Frici a kezén és a nyakán kapott jó ütést. A kocsis túlfelől ülven megszabadult az ütlegektől. Szerencsére az autó tovább száguldott, s így a további inzultustól és egyebektől megszabadultunk. Mi a kocsisnak nem tettünk szemrehányást, félvén attól, hogy amilyen dühös, az általunk ismeretlen úton a koromsötétben árokba fordít. Mindenfelé nézelődtünk, hogy hol láthatunk a környéken tüzet. Nem láttunk semmit, s csak másnap hallottuk meg, hogy Várfalván szénakazal gyúlt ki, de egyéb szerencsétlenség nem történt. Estve $\frac{1}{2}$ 9 órára megérkeztünk a paphoz.²³ A papi lak most van épülőfélben, s úgy-ahogy egy szoba és konyha lakhatóvá van téve. Kisgyermekük elég nagy lázzal a díványon párnákon ülve játszadozott. Nem nagyon láttam, hogy törődtek volna a beteg gyermekkel. Vajat, tejet, szalonnát vacsorázva engem Halmágyi Tamáshoz, Fricit a kurátorhoz szállásolt el a pap. Halmágyival egy szobában háltunk egy gyermekével. Elmondotta szomorú sorsát, hogy mostanság meghalt felesége, s ő menyinyire fájlalja az áldott asszony elvesztését, s milyen árvának érzi magát, hogy egyedül a gazdaságban tehetetlen. Ha kimegy a birtokra, otthon nincs rend és felügyelet, ha otthon van, akkor a birtokon van kár, romlás. Hosszasan e témáról elbeszélve elaludtunk, s másnap reggel én Halmágyinál, Frici a kurátornál megreggelizve lementünk a paphoz. Gyűjtő embert nem kaptunk. A paptól szaladtunk [19.] a kurátorhoz, s onnan vissza. Míg ők emberért jártak, megnéztük a Balázs Ferenc által újrakepített templomot, mely magyaros stílusban épült. Szép látvány volt. Plafon, szószék, padok, orgona mind kifestve magyaros stílusban. Olyanforma, mint a budapesti missziói ház temploma. Vezetőkeresés és nem találás közben Balázs Ferenc elmagyarázta, hogy a papi lakot is ugyanilyen stílusban építi. Lent a földszinten van egy veranda, honnan a konyhába (ebből a kamrába) és egy szobába vezet az ajtó. Ugyancsak a verandáról vezet egy ajtó az irodába. A nagy szobából a ház túlsó részén is ajtó nyílik, ami, azt hiszem, cügos

²³ BALÁZS Ferenc (1901–1937) mészköi lelkész, író.

lesz. A verandáról egy lépcső vezet fel az emeletre, hol szintén 2 szoba készül, s egy kiugrójában egy úgynevezett könyvtárszoba. Az összes helyiségek plafonrészei ugyanolyan magyaros mintájú festésekkel lesznek megcsinálva, mint ahogyan van a templom. Hosszas várakozás után egy kisiskolás gyermeket kaptunk vezetőnek. A gidres-gödrös hegyes utcákon legtöbbször mi magunk cipeltük a zsákokat. Öt hely közül csak egy helyen kaptunk valamit. Sok zárt ajtót, szegénységet láttunk. A zsákokat hátunkon és a pap szamarán elszállítottuk a paphoz. Onnan a kurátorhoz. A kurátor és Frici nekiállottak a törökbúza fejtésének, hogy legalább egy véka szem legyen, s míg ők a gyűjtés eredményét hátukon felszállították a [20.] boltoshoz eladás végett, azalatt én elmentem a paphoz, s vele az elszámolást megkésztettem, mivel az ár és mennyiség már tudva volt. Ezután megebédeltünk (rizskásás káposztát és palacsintát). Ez egyházközségben Balázs idejében rengeteg munka volt, de még van elég.

Gyalogszerrel, nagy melegben átmentünk Sinfalvára, hol a pap²⁴ jóindulattal fogadott. Felesége és gyermekei nem voltak otthon. Frici megevett egy tányér paradicsomlevest, s addig én elmentem a bíróhoz az engedélyért. Nem kaptam otthon, de azért a gyűjtést megkezdettük Garda János énekvezér kalauzolása mellett. Elindulásunk előtt a pap négy család méhét Fricivel rendbe szedtük. Kivettünk mintegy 30 kg mézet. Garda jó kalauznak bizonyult. Késő estig jártunk. A papnál vacsoráltunk, s másnap reggel 7-től 11-ig jártunk. A gabonát nem gyűjtöttük össze, hanem listára vettük, s értékesítés után az árát hozzánk küldik. Megebédelve gyalog mentünk Bályonba (6 km) hol csak a pap²⁵ szolgáját találtuk otthon, mert a papék Csongvai szüretére voltak híva. A szolgát a pap után küldöttük, s addig mi megborotválkoztunk, és kissé rendbe szedtük magunkat. A pap később hazajött, s az ő szolgájának kíséretében jártunk estig. Vacsorára Csongvai tanítóhoz mentünk, hol a falu előkelősége szüreti vacsorára volt hivatalos. Mi Fricivel a vacsoráról elkéstünk, de külön megvacsorázva Frici a tornácon cigányzene mellett az ifjakkal jól táncolt. Estve 9 óra után hazajöttünk lepihenni. Október 3-án keltünk 6 órakor. Hosszú keresés után a harangozó vezetése mellett bejártuk a 3 km hosszú falut. A pap lovával összegyűjtöttük [21.] s gyenge árban értékesítettük a gabonát. Megebédeltünk (paradicsomleves, krumplis tokány), s utána a pap szekérével délután ½ 4 órára Kövendre értünk.

²⁴ ÁRKOSI Tamás (1883–1957) 1909-től 1922-ig fogarasi, 1922-től 1949-ig sinfalvi lelkész, közügyigazgató volt. 1940 után a dél-erdélyi egyházközségek elnök-esperese lett.

²⁵ ARANYOSRÁKOSI BÍRÓ István (1894–1977) bályoni lelkész volt.

A pap²⁶ temetést végzett, de ott volt vezetőknek egy egyházi, s így vele sötét estig jártunk. Rendezett, szép falu s csak unitáriusok lakják. A papnak (állítólag) társas viszonyban 25 hízó sertése volt. Papi lakás hiányában a Tanka-kúrián kapott bérben gyönyörű lakást még szebb udvarral és kerttel. A disznók hizlalását jól elrendezte. Az általa elnökölt tejszövetkezettől megvette a másodtejet. Két embert alkalmazott. Egyik hordta a tejet, krumplit, másik megfőzte, enni adott a disznóknak, és takarította őket. Csekély pénzt fizetett ezért nélkül. Éppen amikor mi voltunk ott, az egész vidéken sertésvész dühöngött. A pap disznóiból is ki volt hányva egy beteg disznó. Bent volt Tordán injekcióért, s hozott is magával, hogy a falu népének is segítségére legyen. Gyönyörű szép báznai, feketés-fehér stb. disznói voltak. Ez a dolog is érdekelt, de még inkább érdekelt a másik, mely a pap családjában volt. Egyetlen gyermekük van, s ez telve van ekcémás és egyéb sebekkel. Kórházról kórházra hordozták. Vérvizsgálatokat vettek, állandó kezelés alatt áll a gyermek, s bár elmúlt 2 éves, még mindig lekötik kezét, lábát, hogy ne vakarózzék. Az orvosok és a szülők sem tudják eldönteni, hogy ezért ki a hibás. Állítólag pár éven belül megtisztul a [22.] vére, és egészséges lesz. A szülők azért sokat szenvednek. Úgy mondták, hogy ha éjszakánként felébrednek, egyik vádolja a másikat ezért a bajért, és nincsen nyugalomuk. A gyermek különben eléggé fejlett. Amiért a pap nem volt otthon, azért gondoskodott vezetőről, egyik egyházi vezetése mellett sötétig jártunk. A hívek szívesen adakoztak. Megvacsoráztunk a papnál (tejet, kávé, főtt tojást, szalonnát, szőlőt). Vacsora után Frici a sötétben is visszament Bágyonba, hol ismét szüreti mulatságon vett részt, én pedig a naplómát megírva lefeküdtem. X. 4-én reggel keltem 6 órakor. 7 órakor útnak indultunk, s a gyűjtést 11 órára befejeztük. Összehordottuk a gabonát az egyháziak szekerekkel a papi lakhoz, de értékesíteni nem tudtuk, s így a papot kértük meg, hogy értékesítés után az árát küldje el hozzánk. Ezután megébédeltünk. Eleddig az összes falvak közül ezt találtam a legrendezettebbnek. Gyönyörű gabonákat kaptunk, mintha szemelve volna. Különösen kitűnt a nyomorék Tanka gabonája, melynél szebbet életemben nem láttam.

Ebéd után gyalog átmentünk A[ranyos]rákosra, hol Gombásiék²⁷ szívesen fogadtak. Frici a rokonaihoz ment szállásra, hol mosatását is elvégeztette, s így én a falu egyik legügyesebb emberével, Pethő Balázssal elindultam gyűjteni. Sötétig jártunk. Ekkor Gombásinál a kurátorral és Pethő Balázssal (paprikás csirkét) vacsorázva lefeküdtem. X. 5-én reggel [23.] 6 órakor keltem. Pethővel tovább gyűj-

²⁶ ABRUDBÁNYAI FIKKER János (1907–1968) író, lapszerkesztő, faluszervező, kövendi lelkész majd teológiai tanár volt.

²⁷ GOMBÁSI János (1892–1976) esperes-lelkész.

töttünk, Frici a rokonainál volt. Pethónél reggeliztem, s az addig gyűjtött 5 véka gabonát eladtuk egy Vidrai embernek. 8 órára a piacra értünk, hol várt Frici és a másik egyházi, Farkas Lőrinc, kinek vezetésével pont 12-ig bejártuk a falu többi részét. Ez az ember a fronton Lajossal volt a 103-oknál az egész világháború alatt. Utunkon tehát az emlékekről beszélgettünk. 12 óra után én a papnál ebédeltem, Frici pedig, ki egész délelőtt rosszul érezte magát, a rokonainál ebédelt és lefeküdt. Gombásiék nagyon szívesek voltak, de otthon nem olyan hős Gombási. A felesége²⁸ kifejezést is adott annak, hogy jobb lett volna neki, ha Bartókhöz²⁹ megy férjhez. (Sokkal rosszabb lett volna.) Ebéd után az összegyűjtött gabonát a Biró N. szekérével elvittem a malomba, s ott értékesítve visszamentem Gombásihoz. Megcsináltuk a számadást, s elköszönve felköltöttem Fricit, és gyalog átmentünk Várfalvára. Útközben bementünk a jegyzőhöz, s a kész engedéllyel értünk a paphoz³⁰. Sok járás után vezetőt találva munkához kezdtünk, mely csak 1 órát tartott, mivel sötét lett. Patakinál megvacsoráztunk. Frici visszament aludni Rákosra, én pedig egy kevés időre átmentem Nagy Domokosékhoz, ki éppen otthon volt. Beszélgetés után a papi lakra mentem, s ott naplómát megírva, lefeküdtem. X. 6-án keltem 6 órakor $\frac{1}{2}$ 7-től $\frac{1}{2}$ 9-ig egyedül jártam [24.] egy vezetővel. Ekkor megérkezett Frici, de megérkezett az eső is, s így átázva jártuk át a falut. Éjjel 2 menyasszony kelengyjét ismeretlenek kirabolták, s az egész falu ennek a lázában volt. Délután 2 órára elvégeztük munkánkat. A gabonát összegyűjtöttük, de értékesíteni nem tudtuk. A papnál maradt, hol mi ebédelve, átázva, még mindig szakadó esőben indultunk Csegezbe. Igen nehéz út volt. Esőben, ragadó sárban, hatalmas hegyeken, köves, szűk utcákon estve felé járt az idő, mikor a paphoz³¹ értünk. Nagy szegénységet, rongyosságot találtunk. A papnak 2 nagy fia munkanélküli, 2 fia gimnazista, egy leánya férjhez ment egy odavaló falusi asztaloshoz, illetve kerekeshoz. Én az út fáradalmától ismét beteg lettem az aranyeremmel, így a pap fiával Frici járt egy keveset. Szerencsénkre pár tojást is kaptunk, s így azt megvacsoráztuk, mert a papnak nem volt semmije. Idegen helyen elszállásolva lefeküdtünk. Másnap reggel Frici a pap fiával elment Torockóra, hol nagyvásár volt, hajtván 7 malacot, hogy az árából magának ruhát vegyen, én pedig egy új vezetővel bejártam a falu többi részét, gyenge eredménnyel. Gyűjtés után félig sült tükörtojást ettem. Kértem hozzá sót, de nem volt.

²⁸ Gombási felesége SIMON Anna, 1919-ben kötöttek házasságot.

²⁹ BARTÓK Endre lelkésze lehet szó.

³⁰ PATAKI András (1899–1944) 1922-től várfalvi lelkész, 1944-ben a paplak udvarán az orosz katonák meggyilkolták.

³¹ KELEMEN Sándor (1881–1953) lelkész.

Borsot, de nem volt. Paprikát, de nem volt. Így valamit falva a nagy hegyeken átjutottam egy fiúval Torockóra. Ott Fricivel, a pappal³² és Péterffyvel³³ találkoztunk, úgy beszéltünk meg a dolgot (Péterffy tanácsára), hogy mivel az ügy előre nincs [25.] elkészítve, s jelenleg éppen nagy vásár van, mikor gyűjteni lehetetlen, most elállunk a gyűjtéstől. Péterffy a velem szembeni (állítólagos) tartozása fejében, melyet Gyula³⁴ nevű fia érdekében tettem, azt a propozíciót tette, hogy a gyűjtést halasszuk el egy másik alkalomra, mikor is ők a dolgot előre elkészítik, s garantálja, hogy az eredmény jobb lesz. Ebben megállapodva, fogadott szekérrel átmentünk Járába. Sötét este érkezünk meg, s a papnál³⁵ találtunk szíves fogadtatásra. Ott másnap a gyűjtést bevégeztük. Ebédre a papnál voltunk. Igen ízletes ebédet ettünk. Kitűnő volt, s még jobba tette a papné³⁶ nagy szeretete. Délután gyalog megindultunk a borrévi állomáshoz, de útközben szekeret találva, kevés bérért bejöttünk az állomáshoz. Jegyet váltva hazaértünk. Buba betegen feküdt. Másnap orvost hívtunk, s mivel úgy engem, mint Margitkát megnyugtatót az orvos, hogy nem súlyos a betegség, X. 10-én a délután ½ 3 órás vonattal ismét útnak indultunk.

Mielőtt továbbmennék, még megemlítem, hogy a Kolozsi körben a kidei egyházközséget a nagy távolság és a nagy költség, valamint a hívek csekély száma miatt személyesen nem kerestük fel, de írtam hivatalos levelet a lelkészhez, hogy valamit gyűjtsön a mi részünkre. Mózes Károly sokat ígért, de semmit sem váltott be. Kolozsvári egyházközségünkben szép munka lehetne, de nincs. Úgy a katolikusok, mint a reformátusok aránylag sokkal többet dolgoznak, mint mi. Nincsen szervezetünk, mely életet vinne egyházunkba, [26.] pedig itt a fókusz, embereink is vannak szám felett, s ha megmaradásra számítunk mi, unitáriusok, intenzívebb és nagyobb munkával kell felvegyük a munkát. Sokkal többet kellene tegyenek a cura pastoralis [lelki gondozás] terén úgy az egyház, teológia, gimnázium és egyházközség vezetői, mint amennyit eddig tettek, mert különben veszve vagyunk. Szemmel látható volt a különbség a mi egyházunk és a többi felekezetek között. Mi csak próbálunk, a többi felekezetek cselekednek. Legyűrnék minket, és egy szép napon csak azt vesszük észre, hogy minden talpalatnyi helyet kivettek alólunk, s mi megsemmisülünk a Dávid Ferenc híres városában,

³² BENCZÉDI Domokos (1899–1979) lelkész Mészkon, Torockón és Bölönben szolgált.

³³ Id. PÉTERFFY Gyula (1878–1942) torockói kántortanító.

³⁴ Ifj. PÉTERFFY Gyula (1909–1979) zenetanár, kolozsvári kántor, a *Passió* kottájának lejegyzője. Nevét a János Zsigmond Unitárius Kollégium kórusa viseli.

³⁵ NAGY Dénes (1889–?) alsójárai lelkész.

³⁶ Nagy Dénes felesége SIMON Anna.

hová köt minket egyházunk megalakulásának, egyházunk életének gyökere. Dávid Ferenc idejében és azóta is Kolozsvárra összpontosult egyházunk vezetése. Ott szám felett vannak embereink, s mégis nincs meg az a munka, melynek meg kellene lennie. Kolozs és Magyarorszávat az én benyomásaim szerint nem vesztik, de nem is nyernek.

Az Aranyostordai körről a következő megjegyzéseim vannak. Komjászszen egyszerű munka folyik. Gyenge eklézsia. Fejlődés nem látszik. Tordatúrban talán az unitáriusok a leggyengébbek. Ímmel-ámmal végzik unitárius kötelességeiket. Tordán új élet kellene kezdődjék, mert a többi felekezetek aránytalanul többet tesznek híveik érdekében, mint mi, pedig nagyra becsült és tekintélyes Lőrinczi Dénes esperesünk állja a harcot. Úgy gondolom, hogy [27.] segítség hiányában nem tudunk fejlődni, hanem veszteség előtt állunk. E körben levő többi egyház-közsegeinket egy kalap alá foglalva is csak azt látom, hogy még élünk.

De nem megyek tovább kritikámmal. Talán gyenge is ahhoz az én eszem, tollam.

X. 10-én délután $\frac{1}{2}$ 3 órakor tehát ismét vonatra ültünk. Kocsárdra érve megvacsoráztunk, s mivel csatlakozás nem volt, a váróteremben aludtunk. 11-én reggel 7 órakor indultunk, s Vásárhelyre a paphoz³⁷ mentünk, s onnan a megyéhez és rendőrséghez, hol az engedélyt megszerezve és a papnál megebédelve, délután gyenge kíséreléssel jártunk az unitáriusoknál gyenge eredménnyel. Estve korán lefeküdtünk. 12-én reggel $\frac{1}{2}$ 9 órától délig gyenge kíséreléssel jártunk. A papnál ebédeltünk, s délután új kíséreléssel (gyenge volt ez is) jártunk estig. Öt napra kértük meg e városban az engedélyt, de a silány eredmény miatt elhatároztuk, hogy már másnap reggel elutazunk. Halmágyiék nagyon szívesek voltak. A gondnok, kinek márványtáblája templomunkon díszlik, nem adott semmit, azt mondván, hogy nekik van, mire adakozzanak. Szomorúan vettem ezt tudomásul, mert gazdag ember, s valamit adhatott volna. Itt megjegyzem, hogy vasárnap délelőtt a templomban én prédikáltam. Megérkezett estvére Keresztesi³⁸ is, és vele [28.] dolgunkat megbeszélve úgy határoztunk, hogy szombaton reggel a 6 órás autóbusszal kimegyünk Szabédra. El is mentünk 13-án reggel. Esett az eső. Rettentetes sárban, csaknem korcsolyázva mentünk a paphoz, s ott megreggelizve, 2 egyházfi segítségével elég gyenge eredménnyel délután 3 órára elvégeztük munkánkat. Résztelenség, egykedvűség, nemtörődömség látszott a falu népén,

³⁷ HALMÁGYI János (1884–?) esperes-lelkész, Vadadban, Nyáradgálfalván és Marosvásárhelyen szolgált.

³⁸ KERESZTESI Dénes (1888–1977) szentgericei, majd 1929-től 1949-ig szabédi lelkész volt.

s úgy Frici, mint én szomorúan tapodtuk a feneketlen sárt. Sokszor többet mentünk hátra, mint előre. Állandóan a leesés veszélye fenyegetett. 3 1/4 véka búzát, 2 véka törökbúzát gyűjtöttünk össze és 160 lej pénzt. Csüggedésünkben megvigasztalt a pap, ki az egyházközség pénztárából 150 lejt utalt ki, s az ő, valamint a Nagy Simon adományával gyűjtésünk felszaporodott 660 lejre és egy perselypénz megígérésére. Utána nagyon ízletes ebédet ettünk. A pap elpanaszolta szomorú helyzetét. Feleségétől el kellett válni, sokat pereskedtek, és sokat kellett fizessen. El kellett adnia gyönyörű szép marhaállományát. Jelenleg azonban már nincs rossz helyzetben. Vett két szép üszőt (gyönyörűek, borjúzók). Emellett a kertjében szétszórva mintegy 60 család méh ontja a mézet, amely tekintélyes jövedelmet mutat. Úgy látszik, hogy szakszerűen kezeli. Beszéde szerint a méhek voltak, akik leginkább segítettek őt abban, hogy a válással járó sok perköltséget, tartásdíjat fizethesse. Most is sok méze van. Ilyen szép méhészetet eddigi [29.] utunkon nem láttunk. Szíves fogadtatás után elbúcsúzva, a hegyen keresztül gyalog indultunk Vásárhelyre. Közben az idő is kiderült. Nagy hegyen át elértünk Mezőfelébe. Ott meglátogattuk Deák Gábor ref. papot, ki régebben Csikfalván volt pap. A felesége ágyban feküdt. Én az asszonnyal, Frici a pappal tárgyalt kevés ideig. Sötét volt, és elbúcsúzva autóbusszal bementünk Vásárhelyre. Amíg az autóbusszra vártunk, bementünk egy üzletbe. Érdekes dolgot láttunk. Jöttek a vásárlók 4-5-3-6 stb. szotyorról vásárolni. Pénzt nem kaptak érte, hanem árut. Cserkereskedés, mint a régi világban. Elkérdeztük, és elmondták, hogy hogyan szedik nagy küzdelem mellett a szotyorhoz való anyagot a nagy sárban, vízben. Szegényes megélhetés. Megtörténik, hogy a falu népe héten át nem fizet egy lejt sem a boltban, hanem csak szatyort ad csereképpen. A boltos a szotyrokot a Regátban és másfelé értékesíti, s így folyik a cserekereskedés. 9 órára ismét Halmágyinál voltunk. Ott borjúpörköltet (jó volt) vacsoráztunk, és 11 óráig beszélgetve lefeküdtünk. Másnap, amint már említettem, én prédikáltam a templomban. Szekeret kerestünk, amely kivitt volna Iklandra. Éppen bent volt Nagy Árpád az autójával, s vele ebéd után kimentünk. Templomozás után István Lajossal az Oroszlán vendéglőben megittunk egy fél liter bort. Délután 3 órára értünk Iklandra Fülöp Zoltiékhoz³⁹. Nagyon kedvesen fogadtak. A nagy sárban rögtön [30.] munkához kezdtünk. Mivel a pap maga jött velem gyűjteni a nagy sárban, egy egyházfi kíséretében, Frici pihent. Sötét estig tartott az utunk, s a nagy sárban alig botorkáltunk. Jó eredménnyel jártunk. E kis unitárius falu, más vallásúak is, kitétek magukért. Gyűjtésünket szép eredménnyel zárva és megva-

³⁹ FÜLÖP Zoltán (1903–?) iklandi lelkész, testvére Fülöp Elemér (1910–1994) kidei lelkész. Apjuk, Fülöp Mózes (1849–1939) is lelkész volt.

csorázva lefeküdtünk. Reggel a [székely]káli pap⁴⁰ apósának egyes fogatával, melyet Fülöp Zoltán hajtott, átmentünk a káli paphoz. Itt ismét Frici nélkül jártunk, mivel a pap velem jött. Délben Nagy Árpádnál ebédeltünk. Délután én a pappal tovább jártam. Frici pihent. Estvére akartunk átmenni Vadadba, de mivel későre járt az idő, nagy sár is volt, s a papék is marasztaltak, ott maradtunk éjszakára azzal, hogy másnap reggel korán egy szekérral átmegyünk Vadadba. A papnál ízletesen megvacsoráztunk, és sokáig elbeszélgetve lepihentünk. Reggel korán keltünk, s vártuk a szekeret, de nem jött. Így tehát mi gyalog átmentünk Vadadba, s a csomagjainkat később áthozta a szekér. Vadad éppen papváltozás előtt állott. A pap⁴¹ azért keresett vezetőt, sőt ő is pár helyre jött velünk. Résztelenség mellett gyenge eredménnyel, sárban bejártuk a falut, s a papnál jól megebédelve gyalog átmentünk [Nyárad]Szentmártonba, hol sógoromnál, Ádám Mihály tanítónál kaptunk szállást. A pap⁴² nem volt otthon. Frici beteg volt. Így ő nem jöhetett gyűjteni. Hogy az időt ne vesztegessük, Misivel és Kocsis József gondnokkal azonnal megindultam, és jártam estvélig. Estvére a pap [31.] is Kolozsvárról hazajött, és másnap reggel fogadott emberrel és a pap kíséretében tovább jártunk. Elvégeztem Szentmártont és Csíkfalvát. Másnap reggel a Misi szekérével 6 órakor felmentem egyedül Búzaházára, hol Szentmártoni Bálint⁴³ nagy szíves-séggel kísért házról házra a kurátorral együtt. Itt a Misi szekérével gyűjtöttünk. Szentmártoni Bálint nagy segítségemre volt, s részint neki köszönhetem az elért szép eredményt. E faluban megtörtént az is, hogy ahol a nagy szegénység miatt nem akartak bevezetni, kijöttek a tulajdonosok és kérték, hogy fogadjuk el az ő adományukat is. A gabonát a szekérral hazavittem Szentmártonba, s ott Misiéknél megebédeltem. Ebéd után a Misi szekérével és a pappal lementem Jobbágyfalvába, hol a gyűjtést sötét estig elvégeztük. A pap hajtotta a lovat, én pedig egy egyházfival gyűjtöttem. Tele lett a szekér. Az emberek jól fogadtak. Estve Misiéknél megvacsorázva lefeküdtem, s reggel az összegyűjtött gabonát eladtam. Közben meglátogattam édes jó apám sírját, és ott könnyeket hullattam. Ruháinkat Elláék kimosták, cipőmet megjavíttattam, s a Misi kocsijával reggel Szeredába mentünk. Ott leghamarabb egy fogorvoshoz mentünk, hogy húzassuk ki Fricinek a fogát. Nem lehetett, mert gyulladásban volt, s ezért csak veramont adott

⁴⁰ BENEDEK Mihály (1906–?) lelkész Szabédon, Szentgericén, 1929 novemberétől 1952-ig Székelykálban szolgált, ekkor nehéz „helyzetére hivatkozva” állásáról lemondott.

⁴¹ BEDŐ Árpád (1890–?) lelkész Iszlóban és Vadadon szolgált.

⁴² MÁTHÉ Zsigmond (1899–1991) esperes-lelkész Nyárádszentmártonban és Szent-
abrahámon szolgált.

⁴³ SZENTMÁRTONI Bálint (1875–1951)

csillapítóul. A patikában ezt megvettük. A postán haza pénzt küldtünk. Pár helyen gyűjtöttünk, s a kaszinóban megebédelve [32.] átmentünk Nyárádgálfalvára.

Új pap⁴⁴ van. Most készül nősülni onnan, Zsigmond István leányát veszi el. A papi lakáson nagytakarítás. A pap beteg, s alig tud beszélni a rekedtségtől. Betegségéből akkor kelt fel. Azért elkísért a menyasszonyához, hol megvacsoráztunk, s ezután a kurátornál aludtunk. A kurátornak van egy szépen fejlett siketnéma fia. Kértem úgy őt, mint a papot, hogy alkalom adtán vigyék fel Kolozsvárra, s [Szabó] Rezsővel próbáljanak valamit a gyermek érdekében, ezzel is szolgálni akarván a cura pastoralist. Reggel vezető után néztünk, de nem akadt. Végre fogadott pénzen egy cigány vezetőt kaptunk. Kitűnő embernek bizonyult. Bár én is, Frici is betegek voltunk, kísérőnk tréfáin jól mulattunk. A délutáni órákban cigány kísérőnkkel átmentünk Kisadorjába. A tanítóék nagy szeretettel fogadtak. Én alig tudtam menni betegségem miatt, s mihelyt megérkeztem, egy kanapéra ledőltem. Frici, a tanító és kísérőnk hamar átjárták a falut, s azután az éjjeli órákban gyalog visszamentünk Gálfalvára, hol ugyancsak a kurátornál aludtunk. Nagy fájdalmaim miatt alig-alig tudtam menni. Másnap reggel a pap betegsége miatt én végeztem el a templomozást. Ebben a faluban sok néma és hülye embert láttam. Egy kisfiú valósággal (hülye volt) összevert örömeiben, hogy láthatott, s utunkon sokáig elkísért. Leszámoltunk s megebédelve, a pap leendő sógorának szekérével átmentünk Nyomátra. Délután 2 órára értünk oda. A papi lakáson nem volt senki. Meghallottuk, hogy az öreg Vass Lajos tanítónak van a kibúcsúzása, s így mi is a templomba mentünk. Éppen ekkor folytak a beszédek a különböző testületek részéről. Megható volt. Utána következett a záróének, melyben olyan szép női hangokat hallottam, hogy csoda. Meg is dicsértem érte őket, kérvén, hogy csak énekeljenek. A templom előtt én is köszöntöttem Vass Lajost, s utána a paphoz⁴⁵ mentünk, kinek az arca a fogfájástól fel volt kötve. Rögtön ebédhez ültünk, s ebéd közben azt tanácsolták, hogy halasszuk el a gyűjtést, mivel ott ma nagy nap van. Délelőtt volt a Vass Lajos kibúcsúzója, estvére várják az új tanítót, ki Dicsőszentmártonban ma tartotta esküvőjét. Eleibe mentek lovas legények és szekerek M[áros]vásárhelyre, s ahogy megérkeznek, bankett és utána tánc lesz reggelig. Szóval az egész falu fel van bolygatva. Hozzájárult az izgalomhoz az, hogy a falu egyik legtekintélyesebb embere éppen délben hirtelen meghalt. Én az időmet nem akartam vesztegetni, mégis a gyűjtés mellett

⁴⁴ Kovács Domokos (1909–1997) lelkész, Nyárádgálfalván, Homoródkarácsonfalván és Böződkörispatakon szolgált. Felesége Zsigmond Anna, 1934-ben kötöttek házasságot.

⁴⁵ PETHŐ Kálmán (1883–?) lelkész.

maradtam. Pethő fogfájása mellett is keresett embereket, és velünk jött, de mikor láttam, hogy mennyire szenved, kértem, hogy menjen haza. Frici pihent és kuri-zált. Én sötét estig róttam [34.] a házakat gyenge eredménnyel. Ekkor megvacso-ráztunk. Frici elment a tanító lakodalmára a papékkal, én pedig naplómát meg-írva, lefeküdtem. A lakodalom nem sikerült fényesen. Alighogy vége lett a vacsorának, s megkezdődött a tánc, ősi székely szokás szerint a legények össze-verekedtek. Ütötték, tépték egymást. Szegény menyasszony alig tudott kimene-külni a nagy kavarodásból. Egész testében reszketett. Így mutatkozott be szépen e falu népe első találkozásnál az új tanítónénak. Természetesen vége lett a tánc-nak is. Reggel mi értékesítve a begyűlt gabonát, vártuk a beígért szekeret, mellyel Szentlászlóra mehetünk. Nem jött el, s így én gyalog elmentem. Frici hátramara-dott, hogy csomagunkat a szekérral elhozza. A pappal⁴⁶ és egy vezetővel jártunk. Frici pihent, mert fáj a foga. Megebédelve délután is tovább jártunk. Pataki nagy szeretettel fogadott. A gyűjtött gabonát a zsidónál eladtuk, s meguzsonnáztunk. A papné pár héten belül várja a babát. Előzékenyek, kedvesek voltak. Ozsonna után szekérral átmentünk Szentháromságra Pap Gyulához.⁴⁷ Elfeledtem megem-líteni, hogy Csongvai felhívta figyelmemet édesapjára, ki Bágyonban lakik, s ki megígérte, hogy öt veder mustnak az árát nekünk adja. Szentháromságra érve, a pappal és fogadott emberrel én jártam, mivel Frici beteg volt. Estig jártunk, s megvacsorázva lefeküdtünk. Reggel a pappal és fogadott vezetőnkkel tovább jár-tuk a falut. Délig el is végeztem. Itt egy érdekes [35.] szólást hallottam. A pap pa-naszolt a bírónak, hogy tavaly a kukoricaosztásnál a bérlője csúnyán becsapta. Erre a bíró így válaszolt: tiszteletes úr, a szegény ember furfangját és az Isten csu-dáit gyarló, földi ember ki nem kutathatja. Közben a papné⁴⁸ is mindent megtett, hogy Frici fájdalmait enyhítse. Ebéd után átmentünk Bereczkyékhez, s ott keve-set beszélve és látva, hogy a rokonok mind egészségesek, a Bereczkyék szekérével átmentünk Szentgericére. Itt Frici végleg elhatározta, hogy hazamegy, mert be-teg. Átadtam neki 240 lejt, s azzal kiment az állomásra. Én a pappal⁴⁹ és fogadott emberrel késő estig jártam. Jól aludva korán reggel a pappal és fogadott emberrel tovább mentünk, és késő estve vetett véget járásunknak. Lámpa mellett átmértük a gabonát, melynek árát a pap kifizette. 10 órakor fáradtan feküdtem le, s már éj-

⁴⁶ CSONGVAI-CSÉP Lajos (1906–1977) lelkész Nyárdászentlászlón, felesége Kiss Ilona, Csongvay Attila (1940–1993) szentgericei lelkész édesapja.

⁴⁷ PAP Gyula (1881–?) Szentháromságon volt lelkész.

⁴⁸ MÁRKOS Juliánna.

⁴⁹ BÍRÓ Izsák (1900–1978) lelkész Bordoson, Székelyszentmihályon és Szentgericén szolgált.

jel 1 órákor fel kellett kelnem. A pap kocsijával átmentem Ákosfalvára, hogy onnan autóbusszal Udvarhelyre mehessenek. Eddig ketten voltunk a terhes úton, s ezután csak nekem egyedül kell viselnem mindent. Ezzel a Marosi egyházkör egyházközségeit csaknem egyedül végeztem el. Nem mentünk el Iszlóba, mivel éppen papváltás volt, s amúgy is nagyon szegény és kicsiny egyházközség. Úgyszintén elhagytuk Csokfalvát, mely Udvarhely megyéhez tartozik, s melyet a keresztúri körből kell felkeresnünk. Ez egyházkörhöz reflexiókat nem fűzök, mert mindeniket [36.] személyesen ismerem, s a lelkemben élnek az őket jellemző vonások.

A szentgericei pap kocsijával Ákosfalvára értem minden alvás nélkül éjjel ½ 2 órára. A papékat a zörgető óra dacára is én kellett felköltsem. Ott a hidegben, szabadban, fázva vártam reggel 4 óráig, mikoris az autóbusszal Balavásárra értem, hol autóbust cserélve reggel ½ 9 órára megérkeztem Sándorékhoz Székelykeresztúrra. E napot pihenésre szántam, de nem volt pihenés. Ütő Lajos⁵⁰ azután Péterffy Gyulával⁵¹ tárgyaltam. Ütő Lajos éppen útra készen volt feleségével és fiával Kolozsvárra, hogy fiát a párizsi egyetemre küldje. Ebéd után lefeküdtem, s délután ½ 4 órákor felmentem a piacra, hol Elekes Dénessel,⁵² [Elekes] Domokossal,⁵³ dr. Osváth Árpáddal⁵⁴ és Marosi Alberttel⁵⁵ a Walterben⁵⁶ beszélgettük. Ezután megérkezett Sándor is, s vele a kaszinóba mentünk, hol a mi dolgainkról beszélgettünk többekkel. Nemcsak az egyházközségemről, hanem egyetemes egyházi ügyeinkről is tárgyaltunk. A kaszinóból hazamenve találkoztunk Séráné Mariska nénivel, s vele Erzsikééről hosszasan beszélgetve hazamentünk, és lefeküdtem. Sándor és Péterffy Gyula elmentek a dalárdába, Magdi a nők szövetségének gyűlésére. Én megírtam a naplómát, és aludtam. Reggel a 7 órás vonattal átmentünk Székelyudvarhelyre. A pap⁵⁷ nem volt [37.] otthon, mivel az épülő házában volt. Odamentem, s vele találkozva közöltem, hogy a prefektúrára szeretnék menni az engedély megszerzése végett. Ünnepe lé-

⁵⁰ ÜTŐ Lajos (1885–1977) lelkész, egyházi író, lapszerkesztő.

⁵¹ ifj. PÉTERFFY Gyuláról van szó, ld. 34. lábjegyzetet.

⁵² ELEKES Dénes (1880–1937) ügyvéd, a székelykeresztúri Unitárius Gimnázium felügyelő gondnoka volt.

⁵³ ELEKES Domokos (1889–1941) ügyvéd, politikus, 1938-tól 1941-ig az egyház főgondnoka.

⁵⁴ OSVÁTH Árpád (?–1940) ügyvéd, a székelykeresztúri egyházkör felügyelő gondnoka, az oklándi járás főszolgabírója volt.

⁵⁵ MAROSI Albert szentábrahádi jegyző.

⁵⁶ Székelykeresztúri kerthelyiség, a város kultúrtörténetének fontos helyszíne.

⁵⁷ SIGMOND József (1891–1976) lelkész Homoródjánosfalván és Székelyudvarhelyen szolgált.

vén nem akart jönni. De eljött Gálfalvi Gézához, kit az ágyban találtunk, s vele megbeszéltük, hogy 10 órára feljön a prefektúrára. A pap elment, és én sétálva vártam Gálfalvit. ½ 11 órára megérkezett, és sikerült simán elintézni a megyében 30 napos gyűjtést. Ötven falut 30 nap alatt elvégezni egy a lehetetlenséggel. Azért ennek is örvendtem. Gálfalvival megittunk egy-egy pohár sört, s utána én a paphoz visszamentem, és egyedül megebédeltem. Ebéd után autóbuszra ültem, s átmentem Kénosba. A papékat⁵⁸ nem találtam otthon. Így Szabó Dezsőékhez mentem, s velük keveset beszélve, Dezső kalauzolása mellett átmentem Lókodba gyalog. Zsigmondék⁵⁹ szívesen fogadtak. Az egész házban nagy felfordulás volt, s így csak az irodába tudtunk bemenni. Rövid beszélgetés után a pappal és a kúrátorral átjártuk e kis falut elég gyenge eredménnyel. Utána pár falat sonkát ettem, és Zsigmond szíves kísérete mellett sötétben visszamentem Kénosba a paphoz. Ott diskuráltunk, s mindhárman elmentünk Szabó Dezsőékhez, hol borozgatás után lefeküdtem. Szabó is mondotta, s én is úgy láttam jónak, hogy jobb lesz, ha reggel korán átmegegyek Gyepesbe. [38.] Reggel korán Szabóval átmentem a paphoz,⁶⁰ közöltem vele a tervet. Szabó elvezetett a gyalogösvényhez, s onnan egyedül mentem nagy hegyen keresztül (5 km). Bálint Albert éppen készülőben volt indulni. Kalákában fát szállított Dályába. Azért útba igazított. Egy 80 és egy 65 éves embervezetőt adott, kikkel délután 2 órára mindent elvégeztem. Farkas Gábor tanító segítségével eladtuk a gabonát, s utána megebédelve és a tanító kíséretében visszamentem Kénosba. Visszafelé menet még meredekebb hegyen másztam. Kénosba érve pihenés nélkül a pap és 2 egyházi kíséretében azonnal hozzáfogtunk a gyűjtéshez, de minden sietség mellett is, lámpással járva, nem tudtuk elvégezni. Reggelre maradt 12–14 ház. A paphoz mentem, s ott zenge-zungát (jellegzetes örmény leves, sarvált, savanyított káposztából készül), réce- és disznósültet vacsorázva, visszajöttem Szabó Dezsőhöz aludni. Reggel korán kelve átjártuk a pár elmaradt helyet, és mindent elintézve a Szabó Dezső fogatával és családjával 10 órára átmentem Recsenyédre Jenőékhez.⁶¹ Útközben bementem Zoltán Sándorhoz⁶² [Homoródszentmárton],

⁵⁸ KÓVÁRI Jakab (1904–1957) lelkész, Olthévízen, Vargyason, Kénosban és Brassóban szolgált.

⁵⁹ ZSIGMOND József (1903–?) lókodi lelkésről van szó.

⁶⁰ BÁLINT Albert (1889–?) lelkész, Komjátszegen és Gyepesben szolgált.

⁶¹ FAZAKAS Jenő (1902–1957) lelkész, Nyárádszentlászlón, Vargyason, Erzsébetváros, Recsenyéd, Ravában és Fiafalván szolgált.

⁶² ZOLTÁN Sándor (1888–1979) lelkész, egyházi szakíró, ZOLTÁN Aladár zeneszerző édesapja. 1911-ben lelkészi oklevelet szerzett, egyházi ösztöndíjjal a jénai, lipcsei és drezdai egyetemen filozófiát, lélektant és ókortörténelmet hallgatott. Külföldi tanulmányútja-

és megbeszéltem vele, hogy másnap reggel fogok gyűjteni, és kértem, hogy a templomban hirdesse ki, és keressen embert a gyűjtéshez. Zoltán Sándor nagyon szívesen fogadott. Jenőékhez érve mindenkit egészségben találtunk. Mária egészséges, ügyes kis [39.] leány. Juci⁶³ pár héten belül várja ismét a babát. Számba vettem a Jenő gazdaságát, s örömmel láttam, hogy a szorgalmas munka után eredmény is van. Megválasztása alkalmával viharok voltak az egyházközségben, de most szép rend van. Azok, akik akkor ellenségei voltak ismeretlenül is, most jó barátai. Az egyházközség csaknem minden helyisége kirenoválva, újraépítve ily rövid idő alatt. Jelenleg az új kántori lakás befejezés előtt áll. Még csupán a templom vár szépítésre. S mindezt ez a maroknyi unitárius nép végezte közmunkával és pénzáldozással. A délelőtti templomi szolgálatot én végeztem. Utána megebédelve Jenővel és 2 egyházfival elvégeztük a gyűjtést. Jenő félt, hogy annyi kéregetés után zúgolódni fognak hívei ez újabb teher miatt, de ez nem történt meg. Keveset, de jó szívvel adtak. Megvacsorázva lefeküdtem, s álmomban mind édesapámmal foglalkoztam. Mostanság igen gyakran álmodom vele. Reggel Jenő kíséretében átmentem gyalog Szentmártonba. Csomagomat Jenő hozta, s így én csak sétáltam. Szentmártonban a gyűjtést azonnal megkezdve, egyfolytában végeztem délután 3 óráig. A pénzt magamhoz tettem, s a begyűlt gabonát Zoltánnál hagytam értékesítés végett. Ebben az egyházközségben már szomorúan láttam azt, hogy híveinket más vallásra kényszerítik a névelemzés ürügye alatt. Régi, nemesi, székely családokról állapítják meg, hogy [40.] eredetük román volt, s őket mindenféle eszközzel kényszerítik az áttérésre. Hiába mutatják fel az évszázados kutyabőrös nemesi levelüket, mely bizonyítja magyar és unitárius voltukat. Ez nem elég. Ki kell térni. Nehéz munka előtt áll itteni papunk. Gyűjtésünk végeztével a papnál megebédeltem. Postára tettem 2200 lejt, s a pappal elindultam gyalog Abásfalvára. A kapuban találkoztam a pap⁶⁴ feleségével, ki orvosi vizitról jött. Roppant sápadt, beteges asszonynak látszik. Elbúcsúzva tőle Zoltánnal megindultunk gyalog Abásfalvára. A pap hozta egész végig a csomagomat. Útközben sok mindenről beszélgettünk. Elmondotta családja sanyarú helyzetét. A térítés dolgában tájékoztatott. Családi állapotával kapcsolatban súlyos megállapításokat tett. Készített egy számtani feladványt, melynek eredmé-

ről hazatérve, 1912. szeptember 12-én Homoródszentmártonba került lelkésznek. Itt 52 évet szolgált, 1964 szeptemberében vonult nyugdíjba.

⁶³ FAZAKAS Jenő felesége Vass Juliánna. 1931-ben kötöttek házasságot, Mária 1932-ben, Zsuzsánna 1934 novemberében született.

⁶⁴ NAGY Sándor (1908–1968) lelkész, Szentgericén, Abásfalván, Korondon, Lókodban és Tarcsafalván szolgált. Felesége Nagy Hajnalka, 1934-ben kötöttek házasságot.

nye azt mutatja, hogy ha így halad a mi népünk születési és halálozási arányszáma, úgy 125 éven belül [2059-re] egy emberünk sem marad. Ennek egyfelőli oka az, hogy a szülők nem nemzenek gyermeket. Reámutatott egy orvosi rendelőre, hol a pöcөгödör takarításánál 58 jól fejlett csecsemő hulláját vitték ki a sintérek. Másfelőli oka is ugyanaz. Az emberek az egy vagy legfennebb két gyermeknél megállanak, s így mi állandó veszteségben vagyunk. Nagyon komoly beszélgetés közben telt el az utunk. Abásfalvára érve elköszöntünk, [41.] és én estve $\frac{1}{2}$ 6 órára a papi lakhoz értem. A kapu be volt zárva, s döngetésemre sem nyílt ki. Vártam embereket, hogy tudjam meg, itthon van-e a pap. Nagy sokára aztán kinyílt a kapu, s kijött a pap, ki akkor kelt fel, mert éjjel muszájból mulattak valami román tanítói gyűlés miatt, s utána reggel ők a helybeliek, tanító, jegyző folytatták. Mindjárt meg is indultunk gyűjteni. A pap szalmaözvegy volt, de azért egy aszszonnyal vacsorát csináltatott, melyet nem tudtunk megenni, mert útközben találkoztunk a jegyzővel, Kádár Gyulával, ki minden tiltakozásunk dacára is vacsorára hívott. Szegény feleségének jó dolga lehetett ilyen későn vacsorát készíteni. Ráadásul még az őszi fagy miatt a virágok is ki voltak szedve, hogy a pincébe helyezték. A jegyzőnél vacsoráztunk. Nagyon kedvesek voltak. Vacsora után a papnál befűtött szobában feküdtünk le, mely igen jól esett. Reggel korán kelve a pap, kurátor és még 3 öregebb ember kíséretében eljártuk a falut, s mindent rendezve, megettük délben az azelőtt estve elkészített paprikás csirkét (jó volt). Ebben az egyházközségben is folyik a névelemzés, s már a román egyháznak díszes temploma fel is van építve. Ránk nézve szomorú kilátások. Utána a pap áthozta csomagomat egészen [42.] Keményfalváig. Azonnal megkezdtük a munkát, melyben a pap⁶⁵ is segített, és 2 $\frac{1}{2}$ órai munka után végeztünk elég gyenge eredménnyel. Leszámolva megozsonnáztunk. A pap szekeret keresett, hogy vele Almásra menjek. Ígérkezett is egy, de nem jött el. Így aztán koromsötétségben 2 fiatal ember [társaságában] gyalog indultam el. Nagy hegyek, vízárkok, gödrök között vezetett az út. Körülbelül 6 km utat tettünk meg. Nagyon fáradtan értem H[omoród]almásra a paphoz.⁶⁶ Ott a pappal 11 óráig beszélgetve elaludtam. Reggel egy egyházfival, kit itt polgárnak hívnak, jártunk $\frac{1}{2}$ 1 óráig. Ekkor megebédelve vártam a második polgárt, de csak 3 órakor jött. A papnak vallás-órája s utána egy kisgyermek temetése jutott. Sötétig jártam 2 ember kalauzolása

⁶⁵ Id. Kiss Jenő (1895–1979) lelkész Csegezben és Homoródkeményfalván szolgált. Fia, Jenő (1925–2019) Fogarason volt lelkész, unokája Kiss Alpár nyugalmazott lelkész, aki Baróton szolgált.

⁶⁶ SIMÉN Domokos (1902–1945) lelkész Homoródmáson, fia, ifj. Simén Domokos (1902–2006) Csíkszeredában (is) szolgált.

mellett. Itt érdemesnek tartom megjegyezni, hogy az eddigi udvarhelyszéki falvakban a menyecske szót nem lehetett használni, mivel azt csak a rosszféle fehérnépekre alkalmazták, de itten már a rendes értelemben használják. Úgyszintén azt is megemlítem, hogy ebben a faluban is dühöng a névelemzés, és ezért úgy a népnek a lelkében nagy megdöbbenés van, mint amennyi többletmunkát jelent ez a papnak. Az egyházi főhatóság tudtával is sokat elbocsátottak tőlünk. Szomorú hangulat e tekintetben. Másnap reggel egy asszony kíséretében jártam, s utána egy emberrel elvégeztem e faluban a gyűjtést. 278 lej pénzt és gabonát gyűjtöttem e nagy faluban sok-sok fáradtság mellett. A gabonát nem tudtuk eladni, és így [43.] úgy beszéltük meg, hogy a papék eladják, s az árát elküldik. Gyorsan megebédelve a jegyzőék szekerén átjöttem Karácsonyfalvára. Itt a pappal⁶⁷ tárgyaltam, de nem kaptam csak pénzért egy cigány és egy cigány asszony kíséretét, kikkel sötétig jártam. A zsákok lyukasok voltak, s a gyűjtésnek egyik részét az úton elhullattuk. Ezért sokat bosszankodtam. Korán vacsoráztunk. Halottak napja volt, s a pap estve templomozást tartott. Érdekes volt, ahogyan mentek a hívek a szép templomba lámpásokkal. Valóban meghatók az ilyen istentiszteletek. Én a fáradtság miatt nem mehettem el a templomba. Jól befűtött szobában lefeküdtem. Reggel korán keltem, s a kurátor és két fogadott emberrel eljártam a falu többi részét egyfolytában, mely a gabona értékesítésével együtt eltartott délután ½ 3 óráig. Ahogy jártunk, a kurátor mondotta, hogy vigyázzon, tiszteletes úr, mert most megyünk Tótországba. Kérdem: miért? Azért, mert a falunak most következő részét így hívják, mivel csaknem mind Tót nevűek lakják. Onnan átmentünk a Hosszúmezőbe. Hosszú is volt biz az. Utána Szibériába. Így nevezik a falu különböző részeit. Elérkeztem egy volt magyar hadseregbeli nyugalmazott ezredeshez, Vajda Zsigmondhoz, ki nagy szívességgel fogadott, és egy érdekes [44.] történetet beszélt el háborús emlékeiből. Akkoriban ő volt kiküldve a sorozási bizottság elnökül Abrudbányára. Persze minden épkézláb embert be kellett sorozni. Megszálltak a Detonátában. Az egyik sorozóbizottsági tagnak valami talpra lett volna szüksége, s mivel nem volt estve egyéb dolguk, mind elmentek ezt megvásárolni. Bemennek egy bőrüzletbe, s míg a kiszolgálás tart, az ezredes meglát a bőrüzletben egy gyönyörű szarvasagancsot. Dicsérni kezdi szépségét, mire a kereskedő azt mondja nagy udvariasan, hogy ő szívesen eladja, s az ára csak 20 korona. Az ezredes elcsodálkozott, hiszen még ha 100 koronát kért volna érte, akkor is örömmel fizette volna ki, olyan szép volt. Megvette, s ekkor a kereskedő azt mondotta, hogy még van egy antik tárgya (egy kulacs), s azt is oda-

⁶⁷ BÁLINT Ödön (1890–1956) lelkész Vadadban, majd Homoródkarácsonyfalván szolgált.

adja szívesen 20 koronáért. Az ezredes örömmel vette meg. Hazavitték a szállásra, s csak másnap reggel, a sorozásnál derült ki, hogy e két szép tárgynak miért volt ilyen olcsó az ára. Reggel megkezdődött a sorozás – mondta az ezredes –, s hát az én kereskedőm a sorban áll reszketve és dideregve, hogy őt is besorozom katonának. Életemnek egyik bűne itt történt. Mert mikor láttam a didergő embert, s eszembe jutott az esti vásárlás (olcsó), rögtön tudtam, hogy miért történt ez. Kövérségére [45.] hivatkozva felmentettem, s ő boldogan távozott. Megígértem az ezredesnek, hogy hazaérve kipuhatom, hogy ki volt e bőrös, és megírom neki.

Délután 3 óraker a papnál megebédeltem, és gyalog átmentem Oklándra. A patikába mentem, hol a kisasszonyt megkértem, hogy közölje a pappal⁶⁸ jövetelem célját, s a papnak pár sort írva, autóbuszra ültem és átmentem Vargyasra. Ugyanazzal az autóbuszsal utazott a papné⁶⁹ is, kit én nem ismertem. Levert volt a hangulata, mert az édesanyja temetéséről jött Udvarhelyről. Így hát az én megérkezésem nem jelentett örömet. A helyzetet átlátva kértem a papot,⁷⁰ hogy maradjon otthon, és vigasztalja feleségét. Én pedig átmentem Kiss Károlyhoz, és őt kértem segítségül, ki szívesen is vállalkozott. Fogadott emberrel estig jártunk. Ekkor megvacsorázva lefeküdtem. Reggel, XI. 2-án korán keltem, mert úgy volt a szó, hogy a vezetők korán jönnek. A papék nem voltak felkelve. A szolgáló hozta be a reggelit. Sajnos a vezetők nem jöttek. Magam mentem át a kurátorhoz, aki aztán hosszú késés után vezetőket talált, többek között egy 90 éves embert is. Megszakítás nélkül végeztem el a gyűjtést. Nagyon fáradtan értem vissza a paphoz 3 órára, hol megebédeltem, s a pap megtett annyit, hogy az általunk lemért gabonát lovas szekérral elvitte a malomba, és ott eladta. Leszámoltunk. A papné még mindig [46.] a temetés hatása alatt állott. Nekem úgy tetszett, mintha egy kis zsidó vér is csörgedezne az ereiben. Lehet, hogy ez tévedés, és csak a haláleset miatt volt e különös benyomás. Utána fogadott szekérral átmentem Felsőrákosra. Sem a papot,⁷¹ sem a papnét⁷² nem találtam otthon. Kőbányászattal voltak elfoglalva, s állandóan utaznak. Egy jogász és egy líceumot végzett fia volt otthon. Egyik fiúval a sötétben is elmentem a bíróhoz és a kurátorhoz, s velük a

⁶⁸ KELEMEN Imre (1903–1991) lelkész-esperes, egyházi író volt. Homoródszentpálon, Medgyesen, Homoródújfaluban majd Oklándon szolgált. 1958–1964 között politikai fogoly volt, megjárta a Duna-csatorna munkatáborait. 1964-ben szabadulása után a Lupény-Vulkáni eklézsiában szolgált.

⁶⁹ HARY Anna, ifj. Kádár Lajos lelkész felesége.

⁷⁰ Ifj. KÁDÁR Lajos (1902–?) Vargyasen helyettes, majd rendes lelkész.

⁷¹ KELEMEN István (1885–1957) esperes-lelkész Csokfalván és Felsőrákoson szolgált.

⁷² PAÁL Irén, 1911-ben kötöttek házasságot Kelemen Istvánnal.

szükségeket megbeszélve hazamentem, és 3 tojásból magam rántottát csináltam. Tejfelesen készítettem. Sajnos nem volt jó, mert a palacsintasütő, melyben készítettem, nem volt tiszta, mivel azelőtt benne a fiúk zsíros rántottát ettek, s még nem volt megmosva. Azért megettem, mert éhes voltam. Estve 10 órára a pap is hazajött szekérral, s nekem az ebédlői díványon ágyat vetett. Lefeküdtem. 11 órára a felesége is hazajött, de már vele nem találkoztam. Reggel korán keltem. Kelemen ellátott reggelivel, mivel a felesége gyengélkedett. A reggelinél és az ígért segítséget várva sokat beszélünk családi és egyetemes egyházi dolgokról. A segítségek megérkeztek. A pap kocsival átment Barótra és onnan Kisbaconba [47.] templomozni (vasárnap lévén). Én átjártam a falut, s utána Gyulai kereskedőnek (nagyon szíves volt) eladtam a begyűlt gabonát. Délután 3 órakor megebédeltem, és fogadott szekérral átjöttem Száldobosra. Útközben egy borvizes kutat mutatott a fuvaros. Leszálltam, hogy megkóstoljam. Kőszikla között buzog e forrás. Jót ittam belőle. Soha ennél felségesebb vizet nem ittam. Úgy szerettem volna ott maradni, hogy még igyam belőle. Száldobosra korábban értem, mint ahogy az autóbusz jön, s ezért gyalog (2 ½ km) Vargyasra mentem. Az oda érkezett autóbusszal vissza Oklándra. A paphoz mentem. Nagy társaságot találtam nála, mivel a papnak (fiatal ember) névnapja volt. Ők már megvacsoráztak, s így én túró és szalonnát vacsoráztam. Pár perc múlva a tanító vezetése mellett egy banda is megjelent, mely a papnak szerenádót adott. Utána jött a h[omoród] újfalvai pap⁷³ és papné, és az ők, valamint egy ügyvéd társaságában nagyot mulattunk. Én 11 óráig voltam fenn, akkor lefeküdtem. Ők reggel 3 óráig mulattak, s akkor átmentek Újfaluba a paphoz, hol jól bepálinkáztak. Reggel korán én is átmentem Újfaluba, s úgy a papot, mint a papnét úgy találtam, mintha nem mulattak volna [48.] egész éjjel. Nekem a fejem nagyon fáj. A pap aszpirint adott, s mindjárt a pappal és 2 emberrel indultunk gyűjteni. Talán e faluban adakoztak szívesen a hívek a legtöbbet. Meg voltam hatva tőle. A gabonát a papra bízom, hogy értékesítse. Megebédeltem, és Kelemen Imrével, ki szintén ott ebédel, visszamentem Oklándra. Nagyon fáradt voltam. Odajött Sándor Gergely, s az ő hízelgő modorával beszélgettünk. Abban állapotunk meg, hogy először átjárom a többi Homoród menti falvakat, és azután térek vissza Oklándra. Utána a gyógyszerészhez mentünk, hol kellemesen elbeszélünk az autóbusz megérkezéséig. Autóbuszon visszajöttem estvére Jenőékhez Recsenyédre. Megvacsoráztam, s naplómát megírva lefeküdtem. Reggel korán Jenővel átmentünk Szentpálra. Vá-

⁷³ VÉGH Mihály (1909–1993) lelkész, politikai elítélt. 1933-tól 1958-ig Homoród-újfaluban, 1964-től Kobátfalván, 1969-től Recsenyédén szolgált.

rit⁷⁴ az úton találtuk, ki a szentpéteri pappal⁷⁵ diskurált. Lósorozás volt a vidéken, s ezért volt benn Bedő Miklós. Velük a dolgot megbeszélve, abban állapodtunk meg, hogy előbb elvégzem a kisebb községeket, s úgy térek vissza Szentpálra. Bedővel gyalog át is mentem Szentpéterre, hol azonnal egy presbiter és egy egyházi kísérete mellett átjártam a falut. Kicsi falu, az eredmény is kicsi. Meglepett a pap reális gondolkozása. Józan, egyszerű, vagyont szerző ember. A felesége⁷⁶ szintén. A tanítójuk is ugyanolyan testalkatú ember, mint a pap. [49.] Aki hátba nézi őket, nem tudja megkülönböztetni. A tanítónál kezdtük a gyűjtést, ki az iskolás gyermekekkel éppen szünidőn volt. Nem valami szívesen fogadott. Én nem szóltam semmit, hiszen eddigi utamon már hozzászóltam ahhoz, hogy sok helyen gorombasággal fizetnek. De megjegyezték ezt az én kíséroidim. A kevés gabonát nem tudtuk eladni, de a pap vállalta az eladást. Megebédelve a pap kíséretében átmentem Városfalvára. Báró⁷⁷ éppen vallásórán volt az iskolában. A felesége⁷⁸ pár asszonnyal a templom előtti kertecske virágágyásait szedte rendbe. Hazahívták a papot, s neki az volt a nézete, hogy ne járjunk házról házra, mert éppen most kell az egyetemes egyházi adóért, keresztúri gimnáziumért, bukaresti egyházközségért gyűjteni, s így a mi ügyünket is egy kalap alá veszik, és kelő előkészítés után a ránk eső hányadát a gyűjtésnek hozzánk küldik. Innen tehát keveset ozsonnázva visszatértem Szentpálra, hol felkerestem a Rezső édesanyját. Éppen otthon volt Domi is és az ő szülei. Félórai beszélgetés után átmentem Pálffy Ákosékhoz.⁷⁹ A felesége beteg volt. P. Ákost megkértem, hogy egyházi énekeiből párat kottázzon le, és küldje el Jenőhöz, hogy ott megkapjam. Megmutatta P. Ákos az újonnan épült házát, s kíséretében visszamentem [50.] Jenőékhez. Másnap reggel, X. 7-én Recsenyédről gyalog átmentem Jánosfalvára. Jenő elkísért csaknem Szentpéterig. A papot⁸⁰ s a feleségét otthon találtam. Elmentünk a falubíróhoz, kivel én kimentem a határra a kurátorhoz, ki ottan szántott. Együttesen úgy beszéltek meg, hogy itt is, mint Városfalván összevont gyűjtést rendeznek

⁷⁴ VÁRI Domokos (1886–1955) lelkész, költő. Lókodban és Homoródszentpálon szolgált.

⁷⁵ BEDŐ Miklós (1892–1939) lelkész volt Homoródszentpálon.

⁷⁶ NAGY Kornélia 1917-ben kötött házasságot Bedő Miklóssal.

⁷⁷ Id. BÁRÓ József (1892–1980) esperes-lelkész, Székelymuzsnán és Városfalván szolgált.

⁷⁸ TAMÁS Piroska, 1916-ban kötöttek házasságot.

⁷⁹ PÁLFFY Ákos (1883–1965) kántortanító, szövetkezetszervező, költő.

⁸⁰ KISS Sándor (1882–1973) Füzesgyarmaton, Kolozson, Székelyudvarhelyen, Homoródjánosfalván volt lelkész. 1906-tól 1908-ig Manchesterben tanult. Felesége Papp Erzsébet, 1912-ben kötöttek házasságot.

nálunk nélkül, s az összeget hozzánk küldik. Levizítetem a fiatal tanítónál, s Kiss Sándornál megebédelve, vele átjöttem Városfalvára, mert Bárónak és Bartalis Marcinak megígértem, hogy még felkeresem őket. Bartalist az utcán találtam. Hozzá mentem és kértem őt, hogy Bárónál mentsen ki, mert rosszul érzem magamat. Visszamentem Jenőékhez, és pihentem. Másnap reggel Szentpálra mentem, s Vári azt mondotta, hogy ha nem házalok, a különböző egyesületektől kiutal 500 lejt. Ajánlatát elfogadtam, s azonnal átgyalogoltam Szentpéterre, hol könyvemet a pap hitelesítette, átadta a gabona árát is. Onnan Báróhoz gyalogoltam, s levizítetem Báró Piroška kíséretében id. Máté Lajoséknál.⁸¹ Csak egy rokonuk volt odahaza. Bárónál pár falatot ettem, és vele, valamint Bartalis Marcival visszaindultam Szentpálra. Útközben egyéb beszélgetés közben felhoztam a megyében a térítés ügyében kapott tapasztalatomat. Azt is, amit Zoltán Sándor az [51.] egykerendszerről és fajunk kihalásáról mondott. Báró érdekesen ellenkező véleményen volt. Azt mondotta, hogy Zoltán érdekesen számolt, de nem jól. Mert a jelenlegi állapot mellett csak az történhetik, hogy mi lassan vagy gyorsan eltűnünk a hivatalokból. Népünk is leszegényedik, s így nem lesz módjában az, hogy magzatát orvossal elvétesse. Ellenkezőképpen búsulásában gyermekeknek ad életet, míg a hatalmon levők kényelmük miatt és pénz bőségében rászoknak az egykerendszerre, és azt az életet folytatják, melyet mi jelenleg.

Várihoz érve megebédeltem, s vele 4 helyen levizítelve, átvettem az összeget, és délután 3 órakor autóbuszra ülve átmentem Oklándra. A papot nem találtam otthon. Átment Zsomborra. Így én gyorsan átgyalogoltam Újfaluba, hogy a gabona árát átvegyem (még nem adta el), s így Kelemennek egy levelet írtam, hogy elfogadom az ő propozícióját, hogy nálam nélkül gyűjtsenek. Gyalog visszamentem Oklándra. Az utolsó percben érkezett meg Kelemen izenete, hogy ők ezutáni napokban elvégzik a gyűjtést. Autóbuszsal visszajöttem Recsenyédre, s rántottát vacsorálva lefeküdtem. Reggel elbúcsúzva megköszöntem a Juciék nagy szívességét, s Jenővel átmentem Zoltán Sándorhoz, hol átvettem a gabona árát. Onnan tovább gyalog Jenővel [52.] Kénosba mentünk. Szabó Dezső Brassóba ment 3 szekér almát eladni. Keveset beszélgetve s Jenőtől is elköszönve, gyalog átmentem Bikafalvára. Az utolsó percben érkeztem meg, s ott rögtön vonatra ülve Bögözben kiszállottam. Nagy hegyeken, ismeretlen tájon, meredek ösvényeken gyalogoltam Derzsbe. Megérkeztem délután 4 órára. A papot⁸² nem találtam otthon, mivel a leányával Segesváron volt. Otthon volt a papné,⁸³ ki szívesen foga-

⁸¹ id. MÁTHÉ Lajos (1868–?) lelkész, felesége Rédiger Juliánna volt.

⁸² BALÁZS András (1880–1942) derzsi lelkész.

⁸³ BALOGH Ilona, 1904-ben kötöttek házasságot.

dott. Kerestük a kurátort, s vele úgy beszéltek meg a dolgot, hogy helyettünk elvégzik a gyűjtést. Ezután megnéztem a templomot, mely régi és várfallal van körülvéve. A várfalak mellett színek vannak építve egyfolytában. Az egész falu (nagy) lakossága ide hordja összes terményét. Gabona, disznóhús, kolbász, liszt mind ide vannak összegyűjtve. A várfal 4 sarkán négy torony van, s mindenkinek van egy toronyőre. A színekben hambárok, szuszékok vannak, melyekben lakat alatt még a menyasszonyi kelengye is fel van raktározva. Minden nap bizonyos meghatározott órában reggel és estve kinyílik a várkapu, s a falu lakossága a toronyőrök ellenőrzése mellett kiveszi és elviszi hambárjából a lisztet, húst, egyebet, amire szüksége van. A templom is szép, a papi lakás is. Sokat szerettem volna itt időzni, hogy a speciális helyi szokással, mely csaknem egyedülálló, megismerkedjem bővebben. Sajnos ez nem volt lehetséges a szűkre szabott gyűjtési napok [53.] miatt. Megvacsorázva a papnéval átmentem kocsival az erkei állomásra, mert a papné az állomásra eleibe ment Balázsnak. Útközben a sötétségben megmutatta a papné Muzsnát. A mi egyházközségünk itt kicsiny. Nem mentem oda, mert meghallottam, hogy tornyuk annyira össze van repedve, hogy hatóságilag akarják bezárni. Erkedre érve éppen akkor érkezett egy tehervonat, mikor a pap a vonattal megérkezett. Hogy ne várjak éjfélig, felkérkeztem a tehervonatra, s így Balázssal nem is találkozhattam. Segesváron az állomáson háltam, a váróteremben, és reggelre Keresztúrra fájdalmakkal, betegen, fáradtan [értem]. Ütővel a dolgot megbeszéltem, s az egész napot pihenésre szántam. Annyit tettem, hogy délután a helybeli gyűjtési engedélyt megszereztem, megnyiratkoztam, és a sós fürdőben megfürödtem. Jólesett ennyi harc után. Mire hazaértem Sándorékhoz, Frici is megérkezett betegségéből felépülve. Ütővel megállapodtam, hogy másnap (vasárnap) én fogom végezni a templomozást. Megvacsorázva lefeküdtem, s másnap reggel Fricinek megmutattam a gazdasági iskolát. Elcsodálkozott az ott látott nagy teheneken és disznókon.

Ezután átmentünk a gimnáziumba, hol dr. Szolga⁸⁴ tanár megmutatta a természetrajzi szertárt. Gyönyörű. Díszére válhatik minden intézetnek. 10 óra után a templomozást én végeztem. Ott voltak a helybeli notabilitások. [54.] Ebéd után a kurátor és egy egyházi segítségével gyűjtöttünk estvélig. Az eredmény jó volt. Mindenütt szívesen fogadtak. Csupán Geréb Zsigmond⁸⁵ ny. lelkes volt az, aki gorombán fogadott. Kezet nem adott, hellyel nem kínált. Utána kinyögött 20 lejt,

⁸⁴ dr. SZOLGA Ferenc (1874–1956) természettudományi szakíró, a székelkeresztúri Unitárius Gimnázium tanára.

⁸⁵ GERÉB Zsigmond (1868–1951) szőkefalvi, majd fiatfalvi lelkész.

s mi is hidegen távoztunk. Annál melegebb volt a Péter Sándor⁸⁶ paptársunk fogadása. Estve Sándorral felmentünk a kaszinóba. Frici moziba ment. A kaszinóban Fazakas Miklóssal hosszasan elbeszélgettünk. ½ 1 órakor lefeküdtem, mikoris haza érkezett Péterffy Gyula, s vele a cserkészetről hosszasan beszélgetve elaludtam. Reggelizve a kurátor fiával és a tegnapi vezetőnkkel jártunk délig. Délben ebéd előtt még Sándorral átmentünk egy pár helyre. Megebédelve Sándoréknál, Frici és Sándor külön, én pedig a vezetővel külön indultunk el. Egész estvélig jártunk. Én a perifériában, Frici és Sándor a piacon. Nagyon fáradtan értem haza, mikor le is feküdtem. Ütő keresett, de én már aludtam. Ütő a konverzióval volt elfoglalva. Reggel korán keltem, s Ütővel elintézve a számadást, Frici és Sándor kíséretében megindultunk gyalog Boldogfalvára. Innen kezdve az utunk gyors tempóban történt, mivel csak két heti engedélyünk volt, és még hátra volt 30 egyházközség. Boldogfalván a papi állás ürességben volt. Pap Samu kántorhoz mentünk. Vele el a gondnokhoz, ki nem volt otthon. Pap Samu vállalta helyettünk a gyűjtést. Rögtön [55.] gyalog átmentünk Újszékelyre. A papné⁸⁷ akkor érkezett haza Kolozsvárról. A szobákban rendtelenség volt. Máthé Sándor is vállalta a gyűjtést, s rögtön továbbmentünk Sárdra gyalog. László Balázs⁸⁸ is vállalkozott a gyűjtésre, s ott rántottát ebédelve, gyalog átmentünk Zsákodra. A papék⁸⁹ nem voltak otthon, s így a tanítóhoz, Gálhoz mentünk, ahol megozsonázva s a kurátort odakéretve megkértük, hogy vállalják a munkát. Vállalták is. Sötét estvén nagy hegyeken, vízmosásokon egy véletlenül talált ravai ember lámpavilágítása mellett mentünk át Ravába. Az út nagyon nehéz volt. Ráadásul megereedt az eső is. E nap 26 km utat tettünk meg gyalog. A ravai pap⁹⁰ is azt mondta, hogy a sok gyűjtés miatt mi ne járjunk házról házra, elvégzik ők. Ott megvacsorázva megháltunk. Reggel korán nagy hegyen át, nehéz úton mentünk gyalog Bordosra. A papék⁹¹ nagyon szívesen fogadtak, s miután elvállalta a gyűjtést, keveset ettünk, megnéztük a kicsi szép templomot. Úgy szeretném, ha nekünk is egy olyan lehetne. A pap apósának szekerével átmentünk Csókfalvára.

⁸⁶ PÉTER Sándor (1868–?) lelkész Felsőrákoson, Magyarszentbenedeken, Bözödújfaluban, Városfalván és Muzsnában.

⁸⁷ MOHALYI Irma 1931-ben kötött házasságot id. MÁTHÉ Sándor (1900–1984) újszékelyi lelkésszel.

⁸⁸ LÁSZLÓ Balázs (1884–?) lelkész Küküllőszárdon.

⁸⁹ PÁL Dénes, Medeséri (1901–?) Magyarzsákodon és Alsóboldogfalván lelkész, felesége Osváth Eszter, 1931-ben kötöttek házasságot.

⁹⁰ LUKÁCS Sándor (1903–1993) Berkeley-ben tanult, Ravában és Dicsőszentmártonban volt pap.

⁹¹ TÖRÖK Mihály (1905–?) és felesége, Antalfi Júlia.

Odakérettük a gondnokot, és átmentünk velük Benedek bácsihoz, ki megígérte, hogy ő személyesen (80 év körüli ember) fogja elvégezni helyettünk a gyűjtést. A papnál⁹² megebédelve szekérral a késő esti órában érkezünk meg Kőrispatakra Margitkáékhoz. Nem voltak otthon. Hazahívtattuk. Jakabbal átmentünk [56] a paphoz.⁹³ A pap szintén vállalta a gyűjtést. Jakab csak a papi lakásig jött. Úgy látszik, nincsenek jó viszonyban a pappal. Reggel a Jakab szekérével és fogadott kocssal megérkeztünk Bözödújfalura, hol Nagy Géza tanító vállalta a gyűjtést, s onnan Bözödre mentünk a szekérral. A pap⁹⁴ a szőlőben volt a szőlőtőkéket télire elfedni. Én kimentem utána. Útközben leigazoltatott a csendőr. Hosszas beszéd után ők is vállalták a gyűjtést, s megebédelve gyalog Gagyba mentünk. Hosszú, hegyes út volt. A pap szintén elintézi a gyűjtést, s így estve felé ozsonnázva gyalog Szentábrahámra mentünk. A papéknak⁹⁵ vendégük volt, Mózes Tibor. Együtt vacsoráztunk, s miután a gyűjtést megígérték, kellemesen beszélgetve lefeküdtünk. Reggel gyalog átmentünk Csekefalvára. Segítettünk a malacok kiherélésénél, és tízórai után egy fiú vezetésével gyalog átmentünk Kissolymosba. Igen nehéz út volt. Égbenező hegyek. Alig tudtam már menni. Utunk nehézségét csak az enyhítette, hogy a hegy túlsó oldalán özek futottak el, melyekben gyönyörködtünk. Kissolymosban a pap⁹⁶ vállalta a gyűjtést, s nála megebédelve gyalog visszajöttünk Sz[ékely]Keresztúrra Sándorékhoz (12 km). A fürdőben megfürödtünk. Sándornál várt a Margitka levele, melyet örömmel olvastam el, hogy nincsen baj otthon. Ázalékot vacsoráztunk, mit Boros [57.] Jenő küldött. Reggel a vonattal Székelyudvarhelyre mentünk. Ott is a pap fogja elvégezni a gyűjtést. Felkerestük a Suflárszky fiút, Svartznak a szüleit. Meglátogattuk a betegen fekvő Nemes N. Melindát, a ref. tanítóképzőben Dádit nem tudtuk látni, mert járványkórházban feküdt. Megtízóraizva gyalog átjöttünk Szentmihályra. Marosi biztosított, hogy nálunk nélkül is eredményes lesz a gyűjtés, és az ő kíséretében átmentünk Anikó nénémhez Kobátfalvára. Mind jól vannak. Túrót és kenyeret éve, gyalog átmentünk Kadácsba Amáliékhoz. Onnan Elekkel a paphoz, ki vállalta a gyűjtést, és szekérével átküldött a sötétben Siménfalvára. Ott Dénessel⁹⁷ sokáig elbeszélünk, és megvacsoráztunk. Nem is akart hallani arról, hogy házal-

⁹² ORBÓK Gyula (1892–1953) lelkész Szőkefalván, majd Csokfalván.

⁹³ PÁLFFI Árpád (1900–1941) lelkész.

⁹⁴ Id. SZÁSZ Dénes (1886–1984) lelkész.

⁹⁵ MÁTHÉ Lajos (Árpád), ifj. Máthé (1893–1951) lelkész Szentábrahámon és Nagy-solymosban.

⁹⁶ LŐRINCZY Domokos (1887–1979) csekefalvi, majd 1921-től kissolymosi lelkész.

⁹⁷ PÁL Dénes (1892–1947) 1916-tól 1919-ig Bözödkőrispatakon, 1919-től 1922-ig Gypesben, ezt követően Siménfalván volt pap.

junk. Ellenben kért, hogy másnap vasárnap lévén, prédikáljak. Így is történt. A templomból kijöve Dénes is elmondotta jövetelünk célját, s a presbiterek is fogadkoztak a nálunk nélkül való gyűjtésre. Ezután Dénes elmondotta, hogy mennyi baja volt a helybeli cigányokkal. Miképpen akartak úrvacsorát venni, és miképpen történt részükről a konfirmálás. Ebéd után gyalog átmentünk Szentmiklósra. A pap⁹⁸ nem volt otthon, csak a tanító, ki szintén elköltözőben volt. Beharangoztak. [58.] Én végeztem a templomozást. Csaknem kivétel nélkül ott volt a falu lakossága. Templomozás után a cinteremben is ismertettem jövetelünk célját, honnan a hívek azzal bocsátottak el, hogy csak menjünk nyugodtan tovább, mert ők megteszik kötelességüket. Pár falatot falván a tanítónál, gyalog, nagy hegyen át mentünk Kedébe. A papot⁹⁹ nem találtuk otthon. Keresztúron volt a D[ávid] F[erenc] E[gylet] közgyűlésén. A szolgál a konyhába vezetett, s ott én írtam a naplómát. Estvére hazajöttek, s hideg dolgot vacsorázva, lefeküdtünk. Reggel, mivel megígérték, hogy adományt adnak, nagy hegyeken keresztül átmentünk Medesérré. A pap¹⁰⁰ Szebenben volt holmi bankügyben. Csak a papnét és egy szerencsétlen kisleányát (8-9 éves) találtuk otthon. Átkértük a tanítót, Nagy Vencelt, s vele a dolgot megbeszélve, fogadta, hogy nálunk nélkül is végzik a gyűjtést. E községben minden épület jó rendben látszik. Hegyes, de ügyes község. Azonban a boltban nem kaptunk még egy skatulya gyufát sem. Gyalog átmentünk nagy hegyen Tordátfalvára. Csak a pap¹⁰¹ volt otthon. A papné Keresztúron volt fogait csináltatni. Ő is azt mondotta, hogy ne házaljunk, s így kevés fasírozott húst éve átmentünk gyalog Tarcsafalvára. Csak a papot¹⁰² találtuk otthon. A papné gyermekeivel Sárdon lakik részint azért, hogy gyermekei románul tanuljanak, részint az ő egészségének helyreállításáért. A pap állítólag [59.] beteg volt. Rideg fogadtatásban részesültünk. Azt mondotta, hogy ott semmi gyűjtés nem sikerül. Valahogy nagy keresésre előkerült a gondnok. A szobákban por és

⁹⁸ Id. TÖRÖK Elek (1905–1996) lelkész Nyárádszentlászlón, Alsóboldogfalván, Székelyszentmiklóson és Firtosmartonoson szolgált, ifj. Török Elek nyárádgálfalvi nyugalmazott lelkész apja.

⁹⁹ PAP Ferenc (1891–1976) kedei, majd homoródszentpéteri lelkész.

¹⁰⁰ PÁLFFI Albert (1899–1974) Lókodon és Medeséren volt lelkész, felesége Benedekffy Rozália, 1925-ben kötöttek házasságot. A szövegben Éva lányukról (1929–1943) lehet szó.

¹⁰¹ PÉTER Ödön (1882–1957) Jánosfalván, Gyepesben, Bordoson, Tordátfalván, Bözödújfalun és Bözödön szolgált. Felesége Mezei Mária, 1918-ban kötöttek házasságot. Fiuk, ifj. Péter Ödön (1919–1973) is lelkész volt.

¹⁰² KATONA József (1887–?) Tarcsafalván és Lókodon szolgált, apja Katona Mihály oskolamester volt Siménfalván majd Korondon, végül Sárdon lelkészi szolgálatot teljesített, bár nem volt okleveles felszentelt pap. József felesége Végh Emma, 1920-ban kötöttek házasságot.

füst volt. Úgyszintén a konyhában is, hol egy vén öregasszony akart főzni. Reájuk bízta a gyűjtést. A gondnok meg is ígérte, hogy véghez viszi ezt, és mondotta, hogy Tarcsafalva semmiképpen nem fog a többi községek megett maradni. A gondnok kíséretében (ki Ekárt pap közeli rokona), gyalog átmentünk Csehétfalvára. A gondnok csak az utat mutatta meg. Odaérve a papot¹⁰³ nem találtuk otthon. Martonosban az esperesnél volt. Hazajöve ő is vállalta a gyűjtést. Megmondotta, hogy másnap Kolozsvárra indul, mert iskolaügyben sok kellemetlensége van. Keveset falva nagy hegyen keresztül estvére gyalog érkeztünk Martonosba Feriékhez. Mindeniket jó egészségben találtuk. Rögtön átmentünk az espereshez,¹⁰⁴ és vele úgy állapodtunk meg, hogy reggel elkezdjük a gyűjtést. Megvacsorázva lefeküdtünk. Másnap reggel a Feri és egy egyházi után, Icu és egy egyházi segítségével én jártam. Frici pihent. Hózivatar volt, mely igen nehezítette járásunkat. Estve felé felmentünk a paphoz, s ott az eredményt hitelesítettük. Másnap reggel a Feri szekérével és Margittal elmentünk [60.] Énlakára zivataros időben. A papék¹⁰⁵ jól fogadtak. A gondnokot nem találtuk otthon, de úgy beszéltük meg, hogy nálunk nélkül segítenek rajtunk. Másnap reggel a Feri szekérével átmentünk Váraljába. Nagy sárban jártuk át a falut. Hideg volt. Délután $\frac{1}{2}$ 2 órára végeztünk, s a zsidónál eladva a gabonát, Kozmánál¹⁰⁶ finom ebédet ettünk. Délután 4 órakor az egyházközség által ajándékozott fuvarral átmentünk Korondra. A pap¹⁰⁷ vadászni volt, de a papné szívesen fogadott. Később a pap is hazajött, s a lőtt nyulat nekem ajándékozta. Embereket hívtunk, s azt mondták, hogy jobb, ha nem gyűjtünk. Ők elvégzik. Megvacsoráztunk, és megcsodáltuk a pap vadászgyűjteményét, valamint a papné és testvére szép virágait. Jót aludtunk, és reggel szekérrel átmentünk Martonosba, hol megebédeltünk, s a Feri szekérével vissza Keresztúrra. Sándoréknál megvacsoráztunk, és estve $\frac{1}{2}$ 11 órakor vonatra ültünk. Pénteken délután $\frac{1}{2}$ 1 órára Abrudbányára érkeztünk.

Ennyi volt az utunk egy túrában. Sok helyen hallottunk szidást, még több helyen biztatást. Futó ismeretség után szerzett tapasztalataim arról győztek meg, hogy unitárius híveink nincsenek [61.] kellő öntudaton. Nehéz út volt, melynek

¹⁰³ Ifj. EKÁRT Andor (1905–1957) esperes-lelkész Gagyan, Csehétfalván és Székelykeresztúron szolgált.

¹⁰⁴ KATONA Ferenc (1879–1942) esperes-lelkész.

¹⁰⁵ PAP Zsigmond (1884–?) lelkész, felesége Szabó Anna, 1911-ben kötöttek házasságot.

¹⁰⁶ KOZMA Zoltán (1892–?) lelkész Székelyszentmiklóson, majd Firtosváralján.

¹⁰⁷ GYULAI Árpád (1894–1972) ötven évig szolgált Korondon, felesége Kádár Erzsébet, 1920-ban kötöttek házasságot.

fáradalmát csak azt tudja, aki át is éli. Adja Isten, hogy közülünk senki se legyen kényszerítve ilyen utakat megtenni.

1935. évi január hó 11-én a délutáni vonattal elindultam egyedül a Küküllői körbe. Előzőleg írtam az esperesnek,¹⁰⁸ és kértem őt, hogy az ottani lelkészeket értesítse. Válasz érkezett, hogy nem tudja értesíteni, de azért menjek nyugodtan, mert mindenütt szeretettel fogadnak. Balázsfalvára éjjel ½ 1 órára értem, hol fűtetlen, hideg váróteremben rostokoltam reggelig. Reggel a prefektúrára mentem, hol az engedélyt megkaptam. Utána a magyar banknál érdeklődtem, hogy ott nem-e lehetne valamit gyűjteni. Reánk nézve itt szomorú állapotok vannak. Estve ½ 8 órára érkeztem Dicsőbe. Az esperesnél teát és hideg dolgot ettem. Ott volt Bede Emil is. Úgy beszéltek meg, hogy Dicsőt későbbre halasszuk, addig ott a munkát előkészítik. Én átmentem a tanítóhoz, s ott saját hálószobájukban aludtam. Másnap reggel a tanító kíséretében kimentem a kisebbik állomásra, és Dombón kiszálltam. Síkos, nehéz volt az út. A pap¹⁰⁹ gyermekei betegek voltak. Nem sokadoztunk [sic!] sokat, hanem a kurátort és 2 egyházfit [62.] kapva rögtön megkezdtük a gyűjtést. Hegyes, sáros falu volt, alig lehetett járni benne. De a népe jó és kitűnően meg van szervezve még a régi időkből. Érdekes a gyűlések meghívása, valamint a községet érdeklő hírek tudtul adása. A pap 4 táblára felírja, s azt elküldi a legközelebbi házakhoz, honnan ők azonnal továbbviszik a másik házhoz és így tovább. A község lakosai mindjárt megtudják, hogy miről van szó. Vasárnaponként gyermekek (iskolás) indulnak el karjaikon kosárákkal. Bemennek minden házba, hol vagy pénzt, vagy tojást kapnak. Ezt beírják egy ívbe, s így róják le az egyházi adót. Minden hívőnek külön lapja van, melybe beírják az adományt, és év végén elszámolnak. Érdekes az is, hogy családonként 200 lejt fizetnek (részletekben is), s ezért Dicsőből az egyik doktor hetenként egyszer köteles kimenni a faluba, s a betegeket megvizsgálni. Fogat is ingyenesen köteles kihúzni. Ha valaki nagybeteg, köteles más napokon is kimenni. Operációk külön fizetendők. Éppen akkor állott megszervezés alatt az, hogy az állatorvossal is ugyanilyen szerződést csináljanak, ki köteles lesz az állatokat orvosolni.

Mi megszakítás nélkül jártunk. Nem is ebédeltünk. Estvére átjártuk a falut jó eredménnyel. Ekkor a gondnoknál kolbászt vacsoráztunk, s utána felmentünk a paphoz [63.], hol a számadást elkészítettük. Lefeküdtem, és másnap Ádámosra akartam menni, de estve híre jött, hogy ottani papunkat¹¹⁰ megütötte a guta. Ezért egész útitervemet meg kellett változtatni. Ádámos helyett a 7 órás vonattal

¹⁰⁸ GVIDÓ Béla (1863–1945) esperes-lelkész, közügyigazgató volt.

¹⁰⁹ PÁL Tamás (1900–?) Tordán, majd Küküllődombón volt lelkész.

¹¹⁰ Ifj. BARTÓK Endre (1887–1935) ádámosi lelkész.

átmentem Szőkefalvára. A papékat¹¹¹ ágyban találtam. Vártam, míg felkelnek. Felkeltek, s a kurátor és 2 egyházi segítségével jártam délután ½ 2 óráig. Ekkor megebédeltem. Ebéd után estig jártunk. Vegyes falu, mindenféle felekezet van. Románok is vannak. Estve felé a falu szélén járva nagy szenzáció történt. Két ember ment Dicső felé, és farkast látván lelőtték. Nagy gaudiummal hozták haza, és ekkor sült ki, hogy az bizony nem farkas, hanem az egyik gazda farkaskutyája. Amilyen volt először a csudálkozás, olyan lett az utána következő nevetés. Estve jól megvacsoráztam a papnál, hol jelen volt Rédiger¹¹² is. Jól aludtam. Reggel a 19. század gabonát eladva, gyalog átmentem Sárosra (8 km). Megérkeztem 11 órára. A pap¹¹³ iskolában volt, de hazajött. Ebéd után egy egyházi segítségével jártunk sötétig. Ekkor megvacsoráztunk. A pap elmondta szomorú özvegyiségének¹¹⁴ sorsát. Kedves volt és kifejezést adott annak is, hogy rosszul estt volna, ha őt kikerülöm. Egy hálószobában feküdtünk le. Jól aludtunk. [64.] Reggel korán kelve megnéztem a templomot. Siralmas képet mutat. A martonosi és udvarhelyi templomok mintájára van építve, azzal a különbséggel, hogy a harangláb külön van építve. A harangláb régi, a templom új. Talajcsúszás következtében azonban a templom teljesen megrepedezett annyira, hogy életveszélyes. Igen nehéz gondja ez a gyülekezetnek és a papnak. Délután ½ 3 óra volt, mikor a gyűjtést elvégeztem. Egyike volt az egyik legnehezebb falunak. Szétszórt, s amint a neve is mutatja, sáros. Elszámolva megebédeltem, és sötétbe, síkos úton, szélviharban gyalog visszamentem Mátyushoz. Ott megvacsoráztam, és rátértem a tegnapi beszélgetésünkre, melyről magyarázatot kértem. Olyan heves lett a vita, hogy nem maradtam ott éjjelre, hanem sötétségben elindultam gyalog Dicsőbe. Éppen ellenkező irányba mentem. Nemsokára jöttek lámpásokkal a dicsői gyári munkások. Ők visszafordítottak, sőt egyikük olyan szíves volt, hogy a csomagomat is elhozta. Itt a késő estve miatt vendéglőbe szálltam meg, és fáradtan tértem pihenőre. Reggel átmentem az espereshez, s ott jó kíséreléssel az ebédidő megszakításával jártam estig jó eredménnyel. A papnál vacsoráztam, s a tanítónál a konyhában aludtam. Másnap új egyházi s délután a harangozó [65.] 13 éves kisleánya vezetésével elvégeztem a gyűjtést. Leszámoltunk, de a terményt nem lehetett eladni. A papi lakás és az egész telek újulásra vár. Látszik, hogy régi szolga az

¹¹¹ MÁTYUS Gergely (1892–?) iklandi és szőkefalvi lelkész, felesége Sükösd Margit, 1917-ben kötöttek házasságot.

¹¹² Ifj. RÉDIGER Géza (1887–1934) kénosi lelkész volt, 1902-től Marosvásárhelyen szolgált, 1927-ben fegyelmi úton Nyáradgálfalvára helyezték.

¹¹³ SZÉKELY Tihamér (1886–1951) Pipén és Magyarsároson szolgált.

¹¹⁴ Székely Tihamér első felesége, FEHÉR Anna 1934 májusában hunyt el.

esperes. Terhes családdal küzd. Véleményem nekem is olyan róla, mint másoknak. Estve ismét a tanítónál aludtam, s reggel az esperes szekerekkel kimentem az állomásra Bede Emil kíséretében (kit az esperes e szolgálatra kiharancsolt). Ezekben a falvakban és Dicsőben is igen sok elmebetegét vállalnak a lakosok házi szolgálatra. Nem egyszer megtörténik, hogy ezen betegek dühöngeni kezdenek, és szerencsétlenséget okoznak. Vonatra ülve $\frac{1}{2}$ 8 órára a bonyhai állomáson szálltam ki, s ott 3 km gyaloglás után (nagy szélben és hófúvásban) érkeztem meg Széplakra. A papéknál¹¹⁵ még nem volt takarítás. Rögtön megkezdtem a gyűjtést a kurátor és 2 egyházi segítségével. Délután 3 órára elvégeztem. Értékesítettük, s az összeget 90 lej kivételével, melyet a pap postán fog elküldeni, felvettem, és megebédelve, a pap szánján és a papné kíséretében visszajöttem a bonyhai állomásra. Az utolsó percben érkeztünk meg. A vonat már az állomáson volt. Én leugrottam a szánkóról, s a vonatra mentem. A pap szintén futott, s nekem jegyet váltott. Szerencsémre a vonat még időzött, s így elérkeztünk. Nem is tudtam elbúcsúzni. [66.] A vonaton hallottam meg, hogy azelőtt való napon a vonat megölt vagy 6 lovat. Kettő megmenekült. Megérkeztem sötétben Désfalvára. A paphoz¹¹⁶ szálltam. Megvacsoráztam, s csaknem éjfél utánig beszélgettünk. A papné nagyon hasonlít a Halmágyi Ödi feleségéhez. Én be voltam rekedve, igen sokat köhögtem. Diskuráltunk az ismerősökről, mert a pap öreg édesanyja a volt csíkfalvi tanítónénak, Bartalisenénak is édesanyja, s ez úton felújítottuk az ismeretséget. Éjfél után a pappal a hálószobában feküdtem le nagy fáradtan. Reggel a kurátor és egy egyházfival jártunk délután 2 óráig csekély eredménnyel. Ekkor megebédelve elszámolás nélkül gyalog átmentem Haranglára, hová a papnak¹¹⁷ már előzőleg izentem menetelemet (6 km). Szerencsémre a falu végén találkoztam a haranglábi ref. pappal, és így együtt gyalogoltunk. Buzogányék nagy szívesseggel fogadtak, s vele átmentünk Szathmári körüli gondnokhoz,¹¹⁸ ki éjjeli szállásra hívott. A papnál vacsoráztam, és Szathmárinál jól befűtött szobában lefeküdtem. Itten is kedves emlékeket újítottunk fel. Édesapám volt egykoron a Szathmári fiúk perceptora, kire édes emlékekkel emlékezik úgy Szathmári, mint az ő [67.] 90 éves öreg édesanyja. Sokáig elbeszélgettünk. Reggel, felkelés előtt, még sötétben bejött hozzám Szathmári, s az ágyam szélére ülve sokat diskurál-

¹¹⁵ PÉTERFFY Mihály (1907–?) lelkész Széplakon, Zsákodon, Bözödön, majd Tordátfalván. Felesége Gvidó Katalin, az esperes lánya.

¹¹⁶ Ifj. SÁNDOR Gergely (1881–?) Magyarsároson, Lókodban és Désfalván szolgált. Felesége Suchy Juliánna, 1904-ben kötöttek házasságot.

¹¹⁷ BUZOGÁNY Kálmán (1887–1971) Abrudbányán, Haranglábban, Komjátszegen, Debrecenben és Budapesten szolgált.

¹¹⁸ SZATHMÁRY Gyula haranglábi birtokosról van szó.

tunk. Én elmondtam neki a Mátyussal történt dolgomat. Ő kérdezett Buzogányról, és tájékoztatott a köri dolgokról. Bizalmas beszélgetés volt. Megreggelizve jött Buzogány, s hogy gyorsabban menjen a munka, az utcák egyik felén Buzogány járt egy vezetővel, s a másikon én egy vezetővel. Így e nagy községet délután 2 órára elvégeztük. Megebédeltünk, s a begyűlt gabonát Szathmárihoz szállítottuk, ki megígérte, hogy lefejteti és eladás után árát elküldi. Közben megnéztem a hatalmas udvart. Ott láttam csodaszép fenyőfákat. Hatalmas nagyok voltak, alul és felül is koronával. Először azt hittem, hogy az alsó koronák mellé ültetett törpe fenyők[et], de meggyőződtem, hogy valaki régen úgy formálta őket. Azután nőtt a törzs és utána második korona. Nagyon szépek voltak. Ugyancsak itt láttam, hogy Szathmáriék gondolják a madarakat. Az ebédlő ablakán kívül spárgára fűzve fél dióhajak vannak kötve, melyek meg vannak töltve zsírral kevert madáreléssel. Az ablakok párkányán is kis dobozokban van a madáreléség. Oda járnak a madarak a hideg téli időben, és ott lakmároznak. Gyönyörűség nézni őket, miképpen himbálóznak, esznek, csicseregnek. Különös élvezetet nyújt a Szathmári öreg édesanyjának, kit már csak székben hordanak öregsége miatt. Rádió mellett a madarakkal szórakozik.

Én Szathmári fogatával visszajöttem Désfalvára. Ott elszámolva, kijöttem az állomásra, és vonattal megérkeztem a b[ethlen]szentmiklósi faluhoz. Sebe,¹¹⁹ a pap is a vonaton volt. Dicsőben volt bírósági tárgyaláson a következő dresszben: lábán hatalmas bakancs. Bőr kamásli, melybe bele volt gyűrve egy boldogult csíkos nadrág, mely nem erre a célra készítettett valamikor. Utána mellény és fekete zsakett. Ezen felül egy rövid télikabát, mely jóval rövidebb volt, mint a zsakett. A fején coli [keménykalap] (kopott). Hazamentünk hozzá, hol felfordult állapotot találtunk. Két kis leánya volt otthon.¹²⁰ A konyha piszkos, a szobák elképzeltetlennül rendetlenek. Ennek magyarázata volt, mert a felesége¹²¹ régóta idegbeteg, s hónapok számára nincsen otthon. Jelenleg Kolozsváron van. Megtörténik, hogy ma hazajön, s ugyanazon napon már ismét elutazik, vagy elgyalogol valahová. Így a papra háramlik minden feladat. A nagy konyhában szálltunk meg, hol a kemence és asztal mellett 2 vaságy volt. Estve puliszkát ettünk szalonnával, mert kenyér nem [69.] volt. Egy kés sem volt a háznál, s így a szalonnát az én bicskám-mal vágta fel. Vacsora után mind a konyhában feküdtünk le, mely piszkos volt. A

¹¹⁹ Id. SEBE Ferenc (1887–1979) lelkész, állomáshelyei: Homoródszentpéter, Pipe, Bethlenszentmiklós, Muzsna, Magyarzsákod, Alsórákos. Sebe Ferenc (1915–2000) lelkész, egyházi tanácsos édesapja.

¹²⁰ Erzsébet (sz. 1922) és Éva (sz. 1923).

¹²¹ SZABÓ Erzsébet, 1914-ben kötöttek házasságot.

pap a két leányával az egyik ágyban, én a másikban. Párna- és paplanhuzat nem volt. Sokat bosszantottak a macskák, melyek rajtunk akartak aludni. Reggel mosatlan fazékban a pap puliszkát főzött, s azt reggeliztünk hideg tejjel. Utána ugyanabban a fazékban a malacoknak krumplit főzött. A gondnok feljött, de azt mondta, hogy ott gyűjteni nem lehet. Fogadtam 2 embert, és velük jártam. Déli ½ 2 órakor egy embernél ízletesen (melyen a pap is ott volt) megebédeltem. Estve 6 órára befejeztük a gyűjtést, és leszámolva gyalog kijöttem az állomásra. Hideg, fűtetlen teremben vártam a vonatot. A pap is ott volt. Másnap délután ½ 3 órára hazaérkeztem.

Ezekkel lezárult egy nagy körút. Nehéz munka volt. Földi ember nem fizeti nekem vissza a sok fáradságot. Talán nem is tudja elképzelni azt a sok kínt, melyet az öröm mellett kellett szenvedni. Kollégáim a feljegyzés szerint is mind nagy szeretettel vettek körül. Igyekeztek segítségemre jönni. Én a kitűzött célokat nem értem el, s ezúttal csak gondjaimat szaporítottam. Újra megismertem, hogy magunkra vagyunk hagyatva, rajtunk kívül más nem építheti fel [70.] a templomot. Csekély számú híveinkre nem támaszkodhatunk. Új módot kell keresnünk. Hiábavaló volt az angliai és amerikai sokszor megkísérelt kérésünk. Semmi eredménnyel nem végződött. A főhatóság nem pártolt úgy, ahogyan kellett és lehetett volna. Mózes Károly hitegetett állami segéllyel, melyből semmit sem kaptunk. Újabb tervünk az, hogy Mózes Károly útján megszerzünk egy sorsolási engedélyt, melyet az Iliescu Bank lebonyolít. Erre Mózes Károly újból vállalkozott. Isten tudja, hogy mi lesz ennek is a vége.

Ezzel egyelőre le is zártam naplóm.